

Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Επιβλέπων καθηγητής: Μανόλης Στεφανάκης

Πτυχιακή εργασία: Αρχαιολογία και Πολιτική

Φοιτητής: Νικόλαος Γεωργόπουλος

Αρ. Μητρώου: 10081

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	σ. 3
Κεφάλαιο 1: Η αρχαιολογία ως πολιτική πράξη	σ. 5
Κεφάλαιο 2: Αρχαιολογία και Εθνικισμός	σ. 15
Κεφάλαιο 3: Παραδειγματική χρήση της πολιτικής στην αρχαιολογία	σ. 31
Κεφάλαιο 4: Η περίπτωση των γλυπτών του Παρθενώνα	σ. 40
Βιβλιογραφία	σ. 52

Αρχαιολογία και Πολιτική

Εισαγωγή

Η αρχαιολογία ορίζεται ως μελέτη των ανθρώπινων κοινωνιών του παρελθόντος και του περιβάλλοντός τους, μέσω της συστηματικής ανάκτησης, αποκατάστασης και ανάλυσης των ευρημάτων της. Ανάμεσα στους πρωταρχικούς στόχους αυτής της νέας σχετικά επιστήμης είναι βέβαια η περιγραφή και η ερμηνεία επαναλαμβανόμενων προτύπων ανθρώπινης συμπεριφοράς που οδηγούν στη δημιουργία αυτών των ευρημάτων. Στην Ευρώπη και τον Παλαιό Κόσμο η αρχαιολογία εστιάστηκε στα ίδια τα υλικά ευρήματα και καλλιέργησε τα αναγκαία θεωρητικά και φιλοσοφικά στηρίγματα για να πετύχει τους σκοπούς της.

Στον νέο κόσμο η προσοχή κατευθύνεται περισσότερο προς το υποκείμενο και τις ανθρώπινες κοινωνίες του παρελθόντος, Υπό αυτή την οπτική γωνία καθίσταται ένα από τα τέσσερα διακριτά πεδία της ανθρωπολογίας, αλλά ούτως η άλλως σε Παλαιό ή Νέο Κόσμο η αρχαιολογία είναι πλέον διεπιστημονική προσπάθεια που επεκτείνει διαρκώς τα όριά της αγκαλιάζοντας όλο και περισσότερες βοηθητικές επιστήμες. Αυτό βέβαια κάνει και περισσότερο περίπλοκη τη διαμόρφωση της επικράτειάς της. Από την πρωταρχική μορφή μιας περιγραφικής επιστήμης εξελίχθηκε σε ερμηνευτική επιστήμη. Αναζήτησε τις αιτίες πίσω από τα επαναλαμβανόμενα μοτίβα και διαμόρφωσε τη δική της γνωσιοθεωρία, παρήγαγε δηλαδή τη δική της γνώση¹.

Η αρχαιολογία συνδέεται στενά με την έννοια πολιτισμός. Ο πολιτισμός με τη σειρά του αντιπροσωπεύει πιθανώς έναν από τους πλέον συνηθισμένους όρους στη σύγχρονη αρχαιολογία, που προήλθε από την ανθρωπολογία και την κοινωνιολογία. Ο E. B. Tylor έθεσε τις βάσεις ενός ορισμού στα τέλη του 19ου αι. καθορίζοντας τον πολιτισμό (culture) ως "σύνθετο σύνολο που περιλαμβάνει τη γνώση, την πίστη, την τέχνη, τον νόμο, τα ήθη και τα έθιμα και άλλες δεξιότητες που απέκτησε ο άνθρωπος ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας.

Υπό μία γενική έννοια λοιπόν είναι μια κοινά αποδεκτή μορφή συμπεριφοράς που υιοθετείται από μια δεδομένη κοινωνία και που περιλαμβάνει διακριτά και πολύπλοκα συστήματα τεχνολογίας, κοινωνικής οργάνωσης, σκέψης, κοσμολογίας, και ιδεολογίας. Ο πολιτισμός συνδέει την ανθρώπινη κοινωνία με το περιβάλλον της

¹ «Archaeology», στο Darvill, Timothy (2002).

και για τον Leslie White, που έγραψε στα τέλη του 1950, είναι ένα υπερσωματικό χρονικό συνεχές πραγμάτων και γεγονότων εξαρτώμενων από τη συμβολοποίηση... έναν μηχανισμό δηλαδή που εξασφαλίζει την ασφάλεια και τη διάρκεια ομάδων και ατόμων του ανθρώπινου είδους².

Στην παρούσα θα επιχειρήσουμε να δείξουμε ότι αυτή η γνωσιοθεωρία επηρεάζεται από πολιτικές, πολιτισμικές και εθνικιστικές αντιλήψεις που αλλοιώνουν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό την επιστημονική ουδετερότητα της αρχαιολογικής επιστήμης. Επίσης, στη βάση της γενικής γνώσης για την πολιτική και εθνικιστική χρήση της αρχαιολογίας, θα επιχειρήσουμε να καταγράψουμε ως περίπτωση μελέτης (study case) την πολιτισμική και πολιτική ιδιαιτερότητα της υπόθεσης των Μαρμάρων του Παρθενώνα, επίσης Ελγινείων.

² «culture» στο Darvill, Timothy (2002).

Κεφάλαιο 1: Η αρχαιολογία ως πολιτική πράξη

1. Πολιτική και αρχαιολογία

Σε πολιτικό επίπεδο, η επιστήμη της αρχαιολογίας αναφέρεται ταυτόχρονα ασήμαντη και σημαντική. Παραδόξως, η σημασία της αρχαιολογίας για την πολιτική δράση φαίνεται ότι πηγάζει από την κοινοτοπία της. Οι αρχαιολόγοι σε γενικές γραμμές δεν εμπλέκονται ή δεν θα έπρεπε να εμπλέκονται άμεσα στις πολιτικές διαμάχες του σύγχρονου κόσμου. Οι αρχαιολόγοι δεν διευθύνουν στρατούς, δεν διαμορφώνουν την οικονομία, δεν νομοθετούν, ούτε φυλακίζουν ανθρώπους. Παρ' όλα αυτά, ορισμένοι αρχαιολόγοι απέκτησαν σημαντική πολιτική και ενίοτε στρατιωτική δύναμη.

Το 1917, η βρετανική κυβέρνηση διόρισε την αρχαιολόγο Gertrude Bell γραμματέα της Βρετανικής Υπάτης Αρμοστείας στο Ιράκ. Η Bell βοήθησε στον καθορισμό των συνόρων του Ιράκ και επέλεξε τον πρώτο βασιλιά της νέας χώρας³. Από το 1949-1952, ο αρχαιολόγος Yigael Yadin υπηρέτησε ως υποδιευθυντής προσωπικού των Ισραηλινών Ενόπλων Δυνάμεων⁴. Ωστόσο, εκτός λιγοστών και συγκεκριμένων περιπτώσεων, δεν αναφέρεται στην ιστορία της επιστήμης αρχαιολόγος να ανέλθει στο πολιτικό προσκήνιο μέσω ή εξαιτίας της άσκησης της αρχαιολογίας.

Η αρχαιολογία, όμως, χρησιμοποιήθηκε στην υπηρεσία της πολιτικής. Το 1914, οι Leonard Woolley και T. E. Lawrence παρείχαν «αθώα» αρχαιολογική κάλυψη για μια βρετανική στρατιωτική έρευνα στην ελεγχόμενη από τους Τούρκους χερσόνησο του Σινά⁵. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο Sylvanus Morley χρησιμοποιούσε τις έρευνές του σε αρχαιολογικές θέσεις του Γιουκατάν ως προκάλυμμα για τις διαπραγματεύσεις του με ηγέτες των ανταρτών Μάγια ηγέτες, προφανώς για την υποστήριξη των συμφερόντων των ΗΠΑ⁶. Τέτοιου είδους παραδείγματα είναι σημαντικά ως εξαιρέσεις στην ιστορία της επιστήμης, καθώς υποδεικνύουν χρήσεις εκτός αρχαιολογικού πλαισίου.

Ακόμη και σε αυτές τις εξαιρετικές περιπτώσεις, ωστόσο, η αρχαιολογία υπηρέτησε κυρίως ως δούρειος ίππος για πολιτικές δραστηριότητες, παρά ως μορφή πολιτικής δράσης. Έγινε δούρειος ίππος εξαιτίας της προφανούς κοινοτοπίας της. Είναι

³ Wallach, J. (1999), σσ. 295-300.

⁴ Silberman (1993), ιδιαίτερα σσ. 6-8.

⁵ Wilson, J. (1989), σ. 137.

⁶ Casteneda Q. (1996), σ. 118.

σαφές ότι η αρχαιολογία είναι ασθενές μέσο για την εφαρμογή απροκάλυπτης πολιτικής δράσης, και κατά μία έννοια, αυτό θα πρέπει να παρηγορεί τους αρχαιολόγους. Οι αρχαιολόγοι δεν παραβιάζουν πολιτικά δικαιώματα, αν ανοικοδομήσουν με λανθασμένο τρόπο την κοινωνική ιεραρχία της βρετανικής Εποχής του Χαλκού, για παράδειγμα. Κανείς δεν λιμοκτονεί, επίσης, αν αναλυθεί λανθασμένα η παραγωγικότητα της γεωργίας των Μάγια στα υψίπεδα. Παρ' όλα αυτά, το παρελθόν είναι πεδίο πολιτικής διένεξης και αυτή η διένεξη μπορεί να έχει σημαντικό κόστος και συνέπειες⁷. Έχει, επίσης, εκδηλωθεί σε πολλά διάσημα αρχαιολογικά μνημεία, όπως το Στόουνχεντζ.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 οι τελετές για το θερινό ηλιοστάσιο του Αρχαίου Δρυϊδικού Τάγματος στο Στόουνχεντζ άρχισαν να προσλαμβάνουν νέα σημασία⁸. Οι τελετές επί δεκαετίες προσέλκυαν θορυβώδεις θεατές. Το 1974 ένας πειρατικός ραδιοφωνικός σταθμός διαφήμισε μια γιορτή της «αγάπης και της ευαισθητοποίησης» και έτσι σχηματίστηκε το Ελεύθερο Φεστιβάλ του Στόουνχεντζ. Το φεστιβάλ διευρύνθηκε κατά την επόμενη δεκαετία και έως ότου έγινε συγκέντρωση αντικουλτούρας για χίπις, ταξιδιώτες και περίεργους. Το συντηρητικό καθεστώς της Μάργκαρετ Θάτσερ είδε τους ταξιδιώτες ως απειλή για την κοινωνική τάξη⁹.

Τελικά, κυβερνητικοί αξιωματούχοι ισχυρίστηκαν ότι το φεστιβάλ ήταν καταστροφή για τους αρχαιολογικούς χώρους γύρω από το Στόουνχεντζ και το 1985 έκλεισαν τον χώρο για το ηλιοστάσιο για όλους, εκτός από τους Δρυίδες. Ο χώρος κλείστηκε με συρματοπλέγματα και δημιουργήθηκε σκάμμα κατά μήκος του δρόμου στην είσοδο, για να σταματήσει την είσοδο αυτοκινήτων. Σε μια σύγκρουση που ονομάστηκε «Μάχη του Μπίνφιρντ», η αστυνομία επιτέθηκε στους ταξιδιώτες που προσπάθησαν να φτάσουν στο Στόουνχεντζ. Κατά τη σύγκρουση η αστυνομία κατέστρεψε ή προκάλεσε σοβαρές ζημιές σε πολλά φορτηγά, λεωφορεία και αυτοκίνητα, ενώ δεκάδες άνθρωποι τραυματίστηκαν. Κατά τη μεγαλύτερη μαζική σύλληψη πολιτών στην αγγλική ιστορία, η αστυνομία συνέλαβε πεντακόσια άτομα.

Οι συγκρούσεις μεταξύ της αστυνομίας και των ταξιδιωτών επαναλήφθηκαν το 1988. Όλη αυτή η αναταραχή οδήγησε την βρετανική κυβέρνηση στα δικαστήρια όπου της επιδικάστηκαν αποζημίωσης των είκοσι τριών χιλιάδων λιρών για είκοσι τέσσερις ταξιδιώτες το 1991, για επίθεση και ζημιές στα οχήματα τους κατά τη διάρκεια της

⁷ Meskell, L. (2002), σσ. 279-301.

⁸ Chippendale C. (1983), σσ. 253-263.

⁹ Chippendale C. (1986), σσ. 38-58.

σύγκρουσης¹⁰. Το 1994 η κυβέρνηση των Συντηρητικών ψήφισε κανονισμό που περιόρισε σε μεγάλο βαθμό την κινητικότητα και τα δικαιώματα των ταξιδιωτών. Το 2001 η Βρετανική Πολιτιστική Κληρονομιά άνοιξε και πάλι το Στόουνχεντζ για επίσκεψη κατά το ηλιοστάσιο, κάτω από αυστηρά ελεγχόμενες συνθήκες

Ο αρχαιολογικός τόπος του Στόουνχεντζ στην προκειμένη περίπτωση έγινε πεδίο ιδεολογικής πάλης. Οι πολιτικοί αγώνες του παρελθόντος είναι πρώτα απ' όλα ιδεολογικοί, ειδικά όταν ο πολιτικός τους χαρακτήρας είναι κρυφός ή αποκρύπτεται. Η προφανής κοινοτοπία της αρχαιολογίας για αποκάλυπτη πολιτική δράση είναι ένα κρυμμένο αλλά σημαντικό όπλο σε διενέξεις του παρελθόντος. Ως εκ τούτου οι αρχαιολόγοι φαίνονται να εργάζονται σε ένα ιδεολογικό εργοστάσιο, εφόσον η αρχαιολογική πρακτική παράγει ιδεολογία. Βέβαια, τίθεται ζήτημα τι είδους ιδεολογία θα έπρεπε να διαμορφώνει η αρχαιολογία. Μπορεί να κατευθύνει την έρευνα για την παραγωγή γνώσης που είτε ενισχύει ή αμφισβητεί τις κυρίαρχες ιδεολογίες της εποχής μας.

Όπως επεσήμανε ο Christopher Tilley (1989)¹¹, τα προϊόντα του αρχαιολογικού εργοστασίου ιδεολογίας συνήθως συντηρούν, δικαιολογούν και νομιμοποιούν τις κυρίαρχες ιδεολογικές αξίες του καπιταλισμού. Οι αρχαιολόγοι το έκαναν αυτό τιμώντας τη σταθερότητα και υποτιμώντας την αλλαγή, εξισώνοντας την κοινωνική αλλαγή με την πρόοδο, μετατρέποντας το κοινωνικό φαινόμενο σε βιολογικό. Μεγάλο μέρος της συζήτησης για την αρχαιολογία και την πολιτική εστιάστηκε στο ιδεολογικό περιεχόμενο των ερμηνειών του παρελθόντος και την αρχαιολογική πρακτική. Διάφοροι μελετητές αποδόμησαν τις υφιστάμενες θεωρήσεις σχετικά με τα ιστορικά μουσεία, τις νεκροπόλεις και άλλα θέματα αρχαιολογικού ενδιαφέροντος για να καταδείξουν ότι είναι κατάφορτα με πολιτικά σημαντικές ιδεολογίες¹². Πολύ συχνά, όμως, αυτή η διαδικασία της αποδόμησης και της κριτικής δεν παρέχει οδηγίες για εναλλακτικές πρακτικές ή δεν καθοδηγεί για τις πράξεις πολιτικής εμπλοκής στην πράξη. Έτσι, αν και διαμορφώνεται η βεβαιότητα πως πολλά πράγματα σχετίζονται με τη πολιτική και διάφορες ιδεολογίες, δεν υπάρχει σαφής αίσθηση του τι πρέπει να γίνει για να απαλλαγεί η αρχαιολογία από τέτοιες αγκυλώσεις. Πολλοί αρχαιολόγοι,

¹⁰ Bender B. (1998) σ. 115.

¹¹ Tilley, C. (1989) σσ. 104-116.

¹² McGuire, R. H. (1988), σσ. 435-480.

ωστόσο, εξακολουθούν να θέλουν να αγνοούν ή να διαψεύδουν ότι η αρχαιολογία είναι η πολιτική¹³.

1. Πολιτισμικές διενέξεις

Όταν οι αυτοκρατορίες και οι υπερδυνάμεις εξασθενίζουν, οι πολιτιστικές, θρησκευτικές και εθνικές μετακινήσεις εξαρτώνται συχνά από την αρχαιολογία για να αποκτήσουν την απαιτούμενη ιστορική εγκυρότητα. Στη βόρεια Ινδία, για παράδειγμα αρχαιολόγοι άρχισαν να σκάβουν στα ερείπια ενός μουσουλμανικού τεμένους του 16ου αιώνα, για να δουν αν υπήρχε στα θεμέλια του προγενέστερος ινδουιστικός ναός. Σύμφωνα με ιστορικές μαρτυρίες, ένας από τους στρατηγούς του Μπαμπούρ της μογγολικής δυναστείας της Ινδίας, ο Μιρ Μπακί έφθασε στην Αγιόντια το 1528 και αφού κατέστρεψε προϋπάρχοντα ναό του Ράμα, έχτισε μουσουλμανικό τέμενος¹⁴.

Οι ανακαλύψεις των αρχαιολόγων είναι πιθανό να επιλύσουν μια παλαιά διαφωνία μεταξύ Ινδουιστών και Μουσουλμάνων, την αποκαλούμενη «διαφορά Αγιόντια» (Ayodhya Vīnād), μια πολιτική, ιστορική, κοινωνική και θρησκευτική διαφωνία στην Ινδία, επικεντρωμένη σε ένα κομμάτι γης στην πόλη Αγιόντια, στο Ουτάρ Πραντές. Τα κύρια θέματα αυτής της διαφωνίας περιστρέφονται γύρω από την πρόσβαση σε μια τοποθεσία που παραδοσιακά θεωρείται από τους Ινδουιστές γενέτειρα της ινδουιστικής θεότητας Ράμα, την ιστορία και τη θέση του Τεμένους Μπαμπρί στην περιοχή, και αν το συγκεκριμένο τέμενος χτίστηκε πάνω σε προγενέστερο ινδουιστικό ναό. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές της Αρχαιολογικής Επιθεώρησης της Ινδίας (ASI) το 1970, το 1992 και το 2003 έδειξαν ότι κάτω από το τέμενος υπήρχαν τα ερείπια ενός ινδουιστικού συμπλέγματος, όχι όμως του Ράμα, αλλά πιθανώς του Σίβα¹⁵.

Οι Ινδουιστές χρησιμοποίησαν την αρχαιολογική έρευνα για να στοιχειοθετήσουν ότι το μουσουλμανικό τέμενος χτίστηκε πάνω στα ερείπια της καταστροφής ενός ναού αφιερωμένου στον θεό Ράμα. Το 1992, ένα πλήθος Ινδουιστών κατέστρεψε το μουσουλμανικό τέμενος, ξεκινώντας ένα θρησκευτικό πόλεμο στον οποίο πέθαναν περίπου 2.000 άνθρωποι¹⁶. Εάν βρεθούν αποδείξεις για την ύπαρξη

¹³ McGuire, R. H. (2008), σ. 16.

¹⁴ Sayyid Shahabuddin AbdurRahman (1987), σσ. 29–30.

¹⁵ Prasanna R. (7 September 2003) online version

¹⁶ BBC News, (6 December 2012) online version.

ναού αφιερωμένου στον Ράμα, οι Ινδουιστές θα αισθανθούν δικαιωμένοι για την καταστροφή του μουσουλμανικού τεμένους και θα θελήσουν να ανοικοδομήσουν το ναό, ξεκινώντας έναν άλλο ιδεολογικό θρησκευτικό πόλεμο.

Εκκινώντας από την εισβολή του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο το 1798, η αρχαιολογία στη Μ. Ανατολή ανακατεύεται συχνά με την πολιτική. Κάτι τέτοιο γίνεται ιδιαίτερα φανερό στις περιοχές της Παλαιστίνης και του Ισραήλ, με την αναχαρτογράφηση της γης και την αλλαγή των τοπωνυμίων. Μια σημαντική έκφραση της πολιτικής ιδεολογίας που κρύβεται κάτω από αυτή τη δραστηριότητα είναι γνωστή ως «μύθος της άδειας γης»¹⁷.

Κατά τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου, όταν το ενδιαφέρον για την εθνική προέλευση ήταν υψηλό, παρείχε την κατάλληλη αιτιολογία για την αρχική αξίωση των Ισραηλινών στην αποκλειστική κατοχή της γης. Με αυτή τη μορφή, ο μύθος φαίνεται να είναι απλά μια επανάληψη -σε έναν άλλο ιστορικό κύκλο- των αξιώσεων που πρόβαλε η Ιουδαιοβαβυλωνιακή ελίτ στην πρώιμη φάση της περσικής περιόδου, η οποία μάλιστα αντανακλάται και σε ορισμένα βιβλικά κείμενα¹⁸. Απ' ό,τι φαίνεται ο ίδιος μύθος ασκεί σήμερα την επιρροή του στα πολιτικά δρώμενα της περιοχής¹⁹.

Οι αρχαιολόγοι της Μέσης Ανατολής έχουν πιθανώς τη μεγαλύτερη εμπειρία επί του θέματος. Ένα παράδειγμα είναι η Μασάντα²⁰, ένα αρχαίο φρούριο 2.000 χρόνων περίπου στην άκρη της Νεκράς Θάλασσας, όπου εκατοντάδες Εβραίων μαχητών, έκαναν την τελευταία στάση τους μετά από την πτώση της Ιερουσαλήμ το 74 Κ.Ε. Οι Ισραηλίτες χρησιμοποιούν σήμερα την περιοχή για να ορκίζονται τους στρατιώτες τους, υποσχόμενοι ποτέ πάλι να μην υποστούν την ίδια μοίρα.

Όταν οι Παλαιστίνιοι εγκαθίδρυσαν κράτος, ένα από τα πρώτα πράγματα που έκαναν, ήταν φτιάξουν ένα τμήμα αρχαιοτήτων και να αρχίσουν να σκάβουν πυρετωδώς. Στόχος τους ήταν το όρος του Ναού στην Ιερουσαλήμ, γνωστό και ως Haram esh-Sharif, η ιερότερη περιοχή του Ιουδαϊσμού και τρίτη ιερότερη του Ισλάμ. Εκεί έχτισαν οι Μουσουλμάνοι τον Οίκο του Βράχου, πάνω στα ερείπια του ιουδαϊκού ναού. Οι Εβραίοι αρχαιολόγοι ισχυρίζονται ότι οι Μουσουλμάνοι προσπαθούν να σβήσουν οποιαδήποτε στοιχεία αποδεικνύουν ότι υπήρξε εκεί εβραϊκός ναός,

¹⁷ Blenkinsopp J. (2002), σσ. 169-187.

¹⁸ Βλ. Μακκαβαίων Α' και Β' και Ιώσηπος, *Ιουδαϊκοί Πόλεμοι*, Ζ'

¹⁹ Barstad, H., (1996)μ σσ. 47-61.

²⁰ Eban, Solomon (1984), σσ. 88-90

απομακρύνοντας μυστικά οποιαδήποτε τεχνουργήματα έφερναν στην επιφάνεια. Η διαφωνία πήρε τέτοιες διαστάσεις που οι Εβραίοι αρχαιολόγοι μίσθωσαν ιδιωτικό αεροσκάφος για να παίρνουν εναέριες λήψεις της περιοχής κάθε λίγες εβδομάδες. Στην τελευταία μεγάλη αρχαιολογική διαφωνία για το όρος του Ναού το 1996, οι ισραηλινοί αρχαιολόγοι άνοιξαν μια έξοδο σε μια σήραγγα του όρους. Οι Παλαιστίνιοι ισχυρίστηκαν ότι προσπαθούσαν να υπονομεύσουν τα θεμέλια του μουσουλμανικού τεμένους και ακολούθησαν οι ανάλογες ταραχές²¹.

Στην άλλη άκρη του Ατλαντικού, οι αμερικανοί αρχαιολόγοι και οι εκπρόσωποι των γηγενών ινδιάνικων φυλών ξεκίνησαν μια έντονη διαφωνία για το θέμα του Ανθρώπου του Kennewick, των αρχαιότερων δηλαδή και πληρέστερων σκελετικών υπολειμμάτων που βρέθηκαν ποτέ στη Βόρεια Αμερική. Οι γηγενείς Αμερικανοί λένε ότι έχουν το δικαίωμα διαχείρισης όλων των υπολειμμάτων που βρίσκονται σε ινδιάνικο έδαφος, ενώ οι επιστήμονες επέμειναν ότι ο Άνθρωπος του Kennewick έχει ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά, γεγονός που έθετε σε αμφισβήτηση την ιδέα ότι οι γηγενείς Αμερικανοί ήταν οι πρώτοι που πάτησαν το πόδι τους στη βορειοαμερικανική ήπειρο. Οι πολιτικές και νομικές συνέπειες ενός τέτοιου ισχυρισμού βέβαια είναι ιδιαίτερα σημαντικές για τους γηγενείς Αμερικανούς, που διεκδικούν την επιστροφή της πολιτισμικής τους κληρονομιάς και ανάλογες αποζημιώσεις από την αμερικανική κυβέρνηση²².

Το πρόβλημα που αναδεικνύεται εδώ είναι ότι κάθε πολιτισμός προσπαθεί να χτίσει τους δικούς του ιερούς τόπους πάνω από τους ιερούς τόπους των λαών ή του λαού που κατάκτησε. Αυτό, βέβαια, βοηθά στην ισχυροποίηση της πολιτισμικής ταυτότητας του κατακτητή, από την άλλη όμως κάνει έναν ιερό τόπο κεντρικό σημείο διαμάχης ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς. Τέτοια παραδείγματα έχουμε πολλά, από τον καθεδρικό του Μεξικού, που χτίστηκε πάνω στην ιερή γη των Αζτέκ²³, ως τους χριστιανικούς ναούς που είναι χτισμένοι στην πλειοψηφία τους πάνω σε παγανιστικούς ναούς και σηματοδοτούν τη νίκη μιας θρησκευτικής ιδεολογίας πάνω σε κάποια άλλη. Είναι απίστευτοι οι αριθμοί των θυμάτων που προέκυψαν από τη διαμάχη χριστιανισμού και παγανισμού, αλλά και από τις γενικότερες θρησκευτικές και

²¹ Romey, Kristin M. (2000), online version

²² Για ενδελεχή ανάλυση της νομικής και ανθρωπολογικής φύσης της διένεξης βλ Goldberg, Steven (2006) Research Paper No. 939598.

²³ Galind, Carmen and Magdalena Galindo (2002). σσ. 41-49.

ιδεολογικές διαμάχες μεταξύ χριστιανισμού, μωαμεθανισμού και άλλων θρησκευτικών πολιτισμών.

Βάσει των παραπάνω φαίνεται πως οι αρχαιολόγοι συχνά χρησιμοποιούνται ή ενσυνείδητα στρέφονται σε αλλότριες από τις επιστημονικές τους θεωρήσεις. Όπως είπαμε και πιο πάνω, καθώς οι αυτοκρατορίες και οι υπερδυνάμεις φθίνουν, «τα πολιτισμικά, θρησκευτικά και εθνικιστικά κινήματα αυξάνουν σε δύναμη και αναζητούν στην αρχαιολογία την ιστορική τους εγκυρότητα», σύμφωνα με τον Philip Kohl, ενώ αρκετές μελέτες υποδεικνύουν ότι ο εθνικισμός συνειδητά ή ασυνείδητα στρεβλώνει το παρελθόν, περιορίζοντας αφενός τις ερωτήσεις που χρειάζεται να γίνουν για την ανάλυση ενός αρχαιολογικού πεδίου και καθορίζοντας τεχνητά τα σημεία που χρειάζεται να μελετηθούν²⁴.

2. Η ουδετερότητα της πληροφορίας

Έχουν περάσει περισσότερα από 10 χρόνια από τότε που η Ελλάδα επέβαλε τα πρώτα οικονομικά μέτρα στη FYROM, διαμαρτυρόμενη για την πρόθεση αυτού του τεχνητού, νεόδημου κράτους (FYROM) να χρησιμοποιήσει το άστρο της Βεργίνας στη σημαία του. Το άστρο βρέθηκε στους τάφους της Βεργίνας έχει ερμηνευθεί ως σύμβολο του Φιλίππου, πατέρα του Αλεξάνδρου²⁵. Το αρχαιολογικό εύρημα στο οποίο βρέθηκε, υπήρξε τμήμα της ελληνικής ταυτότητας, γεγονός που προκάλεσε μια μαζική διπλωματική αντίδραση. «Τούτη η νεαρή δημοκρατία ψήφισε για τη χρήση του άστρου στη σημαία της, γεγονός που ερμηνεύθηκε ως καθαρή δήλωση εδαφικών διεκδικήσεων» παρατηρεί ο Keith Brown, διευθυντής του Ινστιτούτου Διεθνών Σπουδών Watson στην εκπομπή του BBC ο Κόσμος Σήμερα. «Η συνολική πράξη έγινε αντιληπτή ως συμβολική απειλή για την ελληνική εθνική ταυτότητα και τη σχέση της με το παρελθόν»²⁶. Αν και οι σχέσεις Ελλάδας-FYROM λίγο-πολύ στη συνέχεια «βελτιώθηκαν», για να αναθερμανθεί το πρόβλημα στις μέρες μας, αναδείχθηκε το γεγονός ότι η αρχαιολογία μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο στο χτίσιμο της εθνικής ταυτότητας, κάτι που αρχίζει να γίνεται αντιληπτό σε πολλές εθνικές σχολές αρχαιολογικής σκέψης προσφάτως και στην Ελλάδα²⁷.

²⁴ Kohl, Philip L. and Fawcett, Clare (eds), (1996), σ. 273.

²⁵ Bell, Imogen (ed). (2003), σ. 418.

²⁶ BBC News Science/Nature (08/01/2004), online version.

²⁷ Sakellariadi, Anastasia, (2007), σσ. 188-192.

Σημαντικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του πολιτισμού της κοιλάδας του Ινδού. Στις αρχές του εικοστού αιώνα, οι αρχαιολόγοι υποστήριζαν ότι η κατάρρευση του πολιτισμού της κοιλάδας του Ινδού στο Μοχέντζο Ντάρο ήταν τόσο ξαφνική, που πρέπει προκλήθηκε από κάποια εισβολή μιας υποθετικής άριας φυλής. Αυτή η ιδέα βασίστηκε στην από μακρού υφιστάμενη αντίληψη ότι οι «ανώτεροι» Άριοι εισβολείς, με τα άλογα και τα άρματά τους κατέκτησαν τους «πρωτόγονους» και «αδύναμους» λαούς που αντιμετώπισαν στην αρχαία Ν. Ασία²⁸.

Στη συνέχεια, αυτοί οι «λευκοί» εισβολείς αναμίχθηκαν με το γηγενή «σκουρόχρωμο» πληθυσμό και έγιναν «αδύναμοι», υποτελείς συνεπώς σε μια ενδεχόμενη νέα εισβολή. Στην πραγματικότητα όλα τα παραπάνω ήταν απλά τμήμα μιας μυθοπλασίας που είχε ως στόχο της τη νομιμοποίηση της αγγλικής αποικιοκρατίας επί των «αδύναμων» και «μελαμψών» λαών της Ινδίας. Αυτές οι ιδέες αναπτύχθηκαν πριν από την ανακάλυψη του πολιτισμού της κοιλάδας του Ινδού και μπορούσε να περάσει η άποψη πως οι προ-άριοι ινδικοί πληθυσμοί ζούσαν με πρωτόγονες μεθόδους. Όταν ανακαλύφθηκε ο πολιτισμός του Ινδού στη δεκαετία του '20, όλα αυτά τα επιχειρήματα αναπροσαρμόστηκαν για να παρουσιάσουν τους Ινδοάριους ως βαρβάρους πολεμιστές που νίκησαν έναν ειρηνικό αστικό πολιτισμό.

Βέβαια, η «άρια» φυλή είναι μια έννοια του ευρωπαϊκού πολιτισμού του 19ου και του 20ού αιώνα. Την εισήγαγαν τον 19ο αιώνα εθνολόγοι, ισχυριζόμενοι ότι οι «λευκοί» ευρωπαϊκοί λαοί προήλθαν από κάποια αρχαία φυλή την οποία αποκάλεσαν άρια, ένα όνομα προερχόμενο από τη σανσκριτική και αβέστα λέξη -arya, που σημαίνει «ευγενής» και χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα στη διαμόρφωση της ινδοάριας ιδεολογίας και πολιτισμού²⁹.

Τούτη η ιδέα προέκυψε όταν προσδιόρισαν οι γλωσσολόγοι δύο πολύ σχετικές γλώσσες όπως η Άρια και η Αβέστα ως προγονικές όλων των σημαντικότερων ευρωπαϊκών γλωσσών, συμπεριλαμβανομένων των Λατινικών, των Ελληνικών, των Γερμανικών και των Κελτικών. Από αυτό το σημείο ο όρος «άριος» έφθασε να σημαίνει κάτι παρόμοιο με το «λευκός». Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι η παρελκόμενη ιδεολογία τούτης της θεωρίας απέκλεισε τους Εβραίους από την «άρια» ταυτότητα, εξαιτίας της διαφορετικής προέλευσης της εβραϊκή γλώσσας έχει.

²⁸ Bryant, Edwin (2001), σσ. 159-60.

²⁹ Michael Cook (2014), σ. 68.

Το ίδιο συνέβη και με την ιδεολογία του αφροκεντρισμού, ο βασικός πυρήνας των πεποιθήσεων του οποίου έχει ως εξής: «*Μητέρα του πολιτισμού - και ειδικότερα του Δυτικού - είναι η ήπειρος της Αφρικής και φορείς του πολιτισμού τα μαύρα αφρικανικά έθνη. Στην Αφρική είχαν αναπτυχθεί υψηλού επιπέδου κοινωνίες, πολύ προτού καταφέρουν να εμφανιστούν στο ιστορικό προσκήνιο τα λευκά έθνη. Η αρχαία Αίγυπτος δεν ήταν παρά η κορωνίδα του μαύρου αφρικανικού πολιτισμού και οι ίδιοι οι Αιγύπτιοι ήταν μαύροι (Νέγροι) από ανθρωπολογικής απόψεως. Ο αφρικανικός πολιτισμός της Αιγύπτου επηρέασε καταλυτικά τον ελληνικό κόσμο και τη γένεση του κλασικού πολιτισμού, αφού οι αρχαίοι Έλληνες δανείστηκαν ή μάλλον έκλεψαν τη θρησκεία, την επιστήμη, τη φιλοσοφία, τα καλλιτεχνικά και διανοητικά τους επιτεύγματα, από τους αρχαίους Αιγυπτίους αλλά και τους Χαναανίτες και τους Φοίνικες.*

Επιφανείς μορφές του αρχαίου κόσμου, όπως ο Σωκράτης, η Κλεοπάτρα ή ο Ιησούς Χριστός, ήταν μαύροι. Αλλά και στη νεότερη εποχή μαύροι ήταν ο επιφανής μουσικός Ludwig van Beethoven και η αυτοκράτειρα Ιωσηφίνα της Αυστρίας. Εν γένει, ολόκληρος ο λευκός δυτικός πολιτισμός ή τουλάχιστον οι ευγενέστερες εκφάνσεις του, οφείλονται στους μαύρους πληθυσμούς της Αφρικής. Όσο εξωπραγματικά και αν ακούγονται όλα αυτά, πολλά μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας αλλά και των λοιπών εκπαιδευτικών βαθμίδων στις Ηνωμένες Πολιτείες, τα έχουν υιοθετήσει πλήρως και τα έχουν συμπεριλάβει στο πρόγραμμα διδασκαλίας τους, παράγοντας βέβαια και το απαιτούμενο γνωστικό υπόβαθρο για τη στήριξη εθνικών, φυλετικών και πολιτισμικών αμφισβητήσεων και συγκρούσεων»³⁰.

Αυτά βέβαια δεν είναι τα μοναδικά παραδείγματα. Η χαλκευμένη ερμηνεία των αρχαιολογικών πληροφοριών είναι μια στρατηγική που αναπτύχθηκε για την ισχυροποίηση του εθνικού *status* και των όποιων εθνικών διεκδικήσεων. Πρακτική ιδιαίτερα χρήσιμη για όσους επιθυμούν να επιβάλλουν και να αποδείξουν την αυθεντικότητα αυτού που πιστεύουν³¹. Ορισμένοι αρχαιολόγοι υποστηρίζουν ότι καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας τα αρχαιολογικά ευρήματα έγιναν αντικείμενα άγριας εκμετάλλευσης για τη στήριξη ιδεολογιών, κάτι που μπορούν να στηρίξουν βεβαίως με πολλούς τρόπους.

Ο Αδόλφος Χίτλερ έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην αρχαιολογία, παρέχοντας στα SS ειδικές αρχαιολογικές μονάδες. Τμήμα του έργου τους ήταν να σκάβουν με

³⁰ Κωτούλας, Ι., (21.03.2005), online version.

³¹ Meskell, L. (2002), σ.17.

απώτερο στόχο τους την εγκαθίδρυση και ισχυροποίηση ενός ναζιστικού ιδεολογικού δεσμού με τη γερμανική γη ή με ό,τι θεωρούσε εν πάση περιπτώσει ο Αδόλφος Χίτλερ ως γερμανικά εδάφη. Παρουσιάζοντας τη Γερμανία ως κοιτίδα του ανθρωπίνου πολιτισμού, οι Ναζί πρόσθεσαν την ψευδοαρχαιολογία στα όπλα της εκτεταμένης τους προπαγάνδας για την ανωτερότητα του γερμανικού λαού³².

Στην περίπτωση της Πολωνίας, οι Ναζί αρχαιολόγοι χρησιμοποίησαν την αρχαιολογική μαρτυρία για να αποδείξουν ότι η Πολωνία ήταν Γερμανική. Είναι γνωστές οι διαμάχες μεταξύ του Γερμανού αρχαιολόγου Bolko von Richtofen που στήριζε τις ιδέες του γερμανικού επεκτατισμού και του Jozef Kostrzefski, Πολωνού αρχαιολόγου για το ζήτημα της σλαβικής ή γερμανικής προέλευσης των εδαφών, στα οποία προσέβλεπε το ναζιστικό καθεστώς. Ουσιαστικά, το πρόβλημα υπήρξε η διαφωνία για το αν οι περιοχές ανάμεσα στη Γερμανία και την Πολωνία κατοικούνταν από Σλάβους ή γερμανικές φυλές και οι ανασκαφές των SS χρησιμοποιήθηκαν ως σύνδεσμος ανάμεσα στην αρχαιολογία και την εθνογένεση³³.

Ο Stasa Babic του πανεπιστημίου του Βελιγραδίου θεωρεί ότι τέτοιου είδους καταχρήσεις και παρερμηνείες σε συμβολικό επίπεδο έγιναν σε πολλές περιπτώσεις στα Βαλκάνια. Σε μια δήλωσή του υποδεικνύει κατά την άποψή μας και το μέγεθος του προβλήματος που πρέπει η ίδια η αρχαιολογία ως επιστήμη να επιλύσει. *«Οι πληροφορίες και τα ευρήματα δε μιλούν από μόνα τους. Τα ερμηνεύουμε, και όποτε ερμηνεύουμε, βλέπουμε τις πληροφορίες μέσα από το δικό μας ιδεολογικό και πολιτικό πρίσμα. Η αρχαιολογία δεν μπορεί να είναι ουδέτερη. Αυτό πρέπει να το γνωρίζουμε και να το παραδεχθούμε»*³⁴.

Ο Christopher Tilley προκάλεσε τους αρχαιολόγους να θέσουν το ερώτημα, *γιατί αρχαιολογία;* Ο ίδιος απάντησε, λέγοντας ότι η αρχαιολογία είναι μια μορφή κοινωνικοπολιτικής δράσης στο παρόν. Ο Tilley αποδέχεται ότι η αρχαιολογία δεν μπορεί να αλλάξει τον καπιταλισμό, να τερματίσει τον πόλεμο, ή να ελαφρύνει τις παγκόσμιες ανισότητες. Υποστήριξε, ωστόσο, ότι επειδή η αρχαιολογία είναι μέρος του σύγχρονου πολιτισμού, οι αλλαγές στην αρχαιολογία μπορεί να φιλτράρει μέσα να επηρεάσουν διάφορες πτυχές του πολιτισμού. Ως εκ τούτου, υποστήριξε ότι η αρχαιολογία μπορεί να είναι πηγή και μέσο για την κριτική της καπιταλιστικής ιδεολογίας. Ήδη στην αλλαγή του εικοστού πρώτου αιώνα, πολλοί αρχαιολόγοι

³² Arnold, Bettina (1992), σσ. 30-37.

³³ Hodder, Ian (2004), σσ. 2-3.

³⁴ BBC News Science/Nature (08/01/2004), online version.

απάντησαν στην πρόκληση του Tilley να αντιμετωπίσουν τις κοινωνικές και πολιτικές πτυχές της αρχαιολογίας³⁵.

Ωστόσο, επίσης πολλοί αρχαιολόγοι σε όλο τον κόσμο αντιστέκονται σε πολιτικές συζητήσεις, κυρίως γιατί τέτοιου είδους συζητήσεις μπορεί να είναι συναισθηματικές και να καταλήγουν σε οξεία αντιπαράθεση. Οι πολιτικές θέσεις συνεπάγονται κατ' ανάγκη μία ηθική και δεοντολογική στάση για τον κόσμο. Από μικρά παιδιά μαθαίνουμε να αποκλείουμε την πολιτική από την ευγενική συνομιλία, επειδή η πολιτική δημιουργεί ένταση και εχθρότητα μεταξύ των ανθρώπων.

Η συμμετοχή στον πολιτικό λόγο είναι πορεία σε ασταθές πεδίο, όπου μπορεί κανείς να κάνει περισσότερους εχθρούς παρά φίλους. Στον απόηχο των θεωρητικών εντάσεων που σημειώθηκαν στα τέλη του εικοστού αιώνα, πολλοί αρχαιολόγοι απλά θέλουν να επιστρέψουν πίσω στην άσκηση της επιστήμης τους, χωρίς να χρειάζεται να απασχολούνται με πολιτικά και κοινωνικά φαινόμενα. Θέλουν να απομακρυνθούν από τις διαφορές, για να αποφύγουν έστω και την πιθανότητα να αντιμετωπίσουν πραγματικά πολιτικά θέματα³⁶.

Ούτως ή άλλως, βέβαια, η σχέση της αρχαιολογικής επιστήμης με την πολιτική είναι καλά τεκμηριωμένη στην ιστορία της αρχαιολογικής θεωρίας και καταλαμβάνει όλο και περισσότερο χώρο στον χώρο της αρχαιολογικής ερμηνείας, παρεμβαίνοντας με αυτόν τον τρόπο στην αλληλουχία των γεγονότων που οδηγούν από την ανασκαφή στη δημοσίευση και εντέλει στην ακαδημαϊκή κριτική.

³⁵ Tilley C. (1989), σ.105.

³⁶ McNiven, Ian and Russell 2005 σσ. 223–231.

Κεφάλαιο 2: Αρχαιολογία και Εθνικισμός

1. Εισαγωγή

Στη διάρκεια του Μεσαίωνα επικράτησε στην Ευρώπη η αντίληψη της, εξαρτημένης από τη θεϊκή βούληση γνώσης και αυτή η πίστη ρίζωσε σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δράσης. Η ίδια αντίληψη κυριάρχησε και στη σχέση των ανθρώπων εκείνων των χρόνων προς το παρελθόν τους, κοντινό ή απώτερο. Κατάλοιπα της μεσαιωνικής κοσμοθεωρίας διαπιστώνονται και στους επόμενους αιώνες. Κυριότερα γνωρίσματά της είναι η βασισμένη στη Βίβλο πίστη για την πρόσφατη δημιουργία του κόσμου από τον θεό (το 4004 ΠΚΕ) και μια «εκφυλιστική» οπτική για την πορεία των ανθρώπινων πραγμάτων που εμπόδιζε τη μελέτη της απώτατης ιστορίας της ανθρωπότητας³⁷.

Στο χώρο της κλασικής Αρχαιολογίας, ωστόσο, το κίνημα της Αναγέννησης έφερε, παράλληλα με τις κοινωνικές και τις οικονομικές εξελίξεις, σημαντικές αλλαγές στη νοοτροπία και τις αντιλήψεις των Ευρωπαίων. Ήδη από τον 15ο αιώνα εμφανίστηκε σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες μια τάξη μορφωμένων ανθρώπων με ευρέα ενδιαφέροντα και κριτικό πνεύμα. Αυτοί οι «ουμανιστές» στράφηκαν στη μελέτη της κλασικής λογοτεχνίας και τέχνης (ρωμαϊκής/λατινικής και αρχαίας ελληνικής) και προχώρησαν συνειδητά στην κριτική αξιολόγηση των αρχαίων πηγών και των μνημείων. Επιμέρους αρχαιογνωστικοί τομείς, όπως η επιγραφική, η νομισματική, η ιστοριοδιφία και η ιστορική τοπογραφία, προστέθηκαν στα γνωστικά ενδιαφέροντα των λογίων της εποχής.

Στην Ιταλία, η ενασχόληση με τις κλασικές (ρωμαϊκές) αρχαιότητες πήρε σταδιακά χαρακτήρα «επιδημίας», ιδιαίτερα στη Ρώμη, όπου πολλά μνημεία διατηρούνταν ακόμη, έστω και τροποποιημένα για σύγχρονες χρήσεις. Η παπική Αυλή προσέδιδε μάλιστα «συμβολικό περιεχόμενο» στις ρωμαϊκές αρχαιότητες, καθώς ο έλεγχος και η κατοχή τους θεωρούνταν σημάδι της δύναμης και κυριαρχίας του πάπα και των καρδινάλιων. Στη διάρκεια του 16ου αιώνα, κυρίως από το β' μισό και εξής, τέθηκαν οι βάσεις για τη συστηματική παρατήρηση των μνημείων η οποία απέβλεπε όχι μόνο στην ταύτιση αλλά και στη συνολική αποτίμησή του. Αυτό επιτυγχανόταν με σύνθετες μεθόδους, όπως η σχεδίαση, η μέτρηση και η περιγραφή. Παράλληλα, και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες η κλασική παράδοση άρχισε να ανεξαρτητοποιείται από

³⁷ Κουκουζέλη *et al.*, (2003), σ. 20.

την κηδεμονία των μοναστηριών, όπου καλλιεργούνταν ως τότε τα κλασικά γράμματα. Συντελέστηκε μια εθνική αφύπνιση και οι τοπικές εθνότητες, με την καθοδήγηση των τοπικών αρχόντων και λογίων, στράφηκαν στα ίδια τα μνημεία, που σώζονταν σε κάθε περιοχή, για να γνωρίσουν την ιστορία του τόπου τους. Εξάλλου, αρκετές σύγχρονες πόλεις ήταν χτισμένες πάνω σε προϋπάρχουσες ρωμαϊκές, (όπως η Κολωνία, το Μείντς, το Παρίσι, η Λυών, το Λονδίνο κ.ά.).

Από τα τέλη του 16ου και σε όλο τον 17ο αιώνα έκαναν την εμφάνισή τους οι πρώτες συλλογές με αρχαιότητες, στις οποίες περιλαμβάνονταν κυρίως προγονικά κειμήλια, εκκλησιαστικά είδη και αξιοπερίεργα αντικείμενα, προερχόμενα από διάφορους πολιτισμούς και διαφορετικών εποχών. Αυτές οι ετερόκλητες συλλογές φέρουν χαρακτηριστικά ονόματα, όπως «θάλαμοι των θαυμάτων» (αγγλικά: Cabinets of Curiosities, γερμανικά: Wunderkammer), και ήταν δημοφιλείς τόσο στην Ιταλία (με γνωστότερες τις συλλογές των Francesco Calzolari, Manfredo Settala και Athanasius Kirchner) όσο και στη ΒΔ Ευρώπη (συλλογή του Ole Worm στη Δανία). Οι συλλέκτες ήταν κυρίως ευγενείς ή πλούσιοι αστοί και κληρικοί, οι πράκτορες των οποίων ταξίδευαν στις περιοχές της Μεσογείου και αγόραζαν διάφορα έργα τέχνης της ελληνορωμαϊκής Αρχαιότητας αρχικά, αλλά και των τοπικών ευρωπαϊκών πολιτισμών στη συνέχεια.

2. Εθνικισμός και αρχαιογνωσία

Ο 19ος αιώνας ήταν επίσης η εποχή της εντατικοποίησης των αρχαιολογικών σπουδών τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Η δημιουργία νέων κρατών στην Ευρώπη, βασιζόμενων στην αρχή των εθνοτήτων, οδήγησε στη δημιουργία τοπικών αρχαιολογικών σχολών με εθνικιστικά ενδιαφέροντα (π.χ. μελέτη του πολιτισμού των αρχαίων Ελλήνων, Ρωμαίων, Κελτών, Σλάβων, Γερμανών και άλλων λαών από τους σύγχρονους «απογόνους» τους. Στα νεοσύστατα ευρωπαϊκά κράτη, η Αρχαιολογία έγινε εργαλείο με ιδιαίτερη σημασία για την επανασύνδεση των ντόπιων κοινωνιών με τους προγόνους τους και την ανάδειξη των υλικών και πνευματικών επιτευγμάτων των τελευταίων.

Η αρχή έγινε φυσικά από την Ιταλία, γύρω στα μέσα του 18ου αιώνα. Οι ανασκαφικές έρευνες συστηματοποιήθηκαν, όμως, κυρίως από τις αρχές του 19ου και έφεραν στο φως πλήθος κινητών ευρημάτων αλλά και σημαντικών μνημείων του ετρουσκικού (Tarquinia, Vulci, Chiusi, Caere, Veii), του ελληνικού (Ακράγας,

Σελινούς) και του ρωμαϊκού (Forum Romanum, Παλατίνος λόφος και επαύλεις στη Ρώμη, συνέχιση των ερευνών στην Πομπηία από τον Giuseppe Fiorelli, έπαυλη στο Boscoreale) πολιτισμού. Σημαντικό ρόλο στη διεξαγωγή αυτών των ανασκαφών και την επιστημονική δημοσίευση των πορισμάτων τους έπαιξαν τα αρχαιολογικά ινστιτούτα και οι ακαδημίες που έδρευαν στη Ρώμη. Αρχαιότερη είναι η παπική Pontificia Accademia Romana di Archeologia, που ιδρύθηκε το 1740 και ανακαινίστηκε το 1816. Ακολουθεί το αρχικά διεθνές Istituto di Corrispondenza Archeologica, που άρχισε να λειτουργεί το 1829/30 και είχε ως μέλη επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων και εθνότητων.

Ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανασύσταση του ιστορικού της παρελθόντος έδωσε η ιταλική πολιτεία από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ενοποίησης της Ιταλίας (1860). Αρκεί να αναφερθεί εδώ ότι το κράτος μερίμνησε για την οργάνωση ειδικής αρχαιολογικής υπηρεσίας (Soprintendenza ai beni archeologici) και χρηματοδότησε αρκετές ανασκαφές με Ιταλούς αρχαιολόγους, απαγορεύοντας παράλληλα τι ανασκαφές σε ξένους αρχαιολόγους στη χώρα και την εξαγωγή αρχαιοτήτων χωρίς κρατική έγκριση. Πραγματική έκρηξη σημειώθηκε στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα σε όλη την ιταλική επικράτεια, με συστηματικές ανασκαφές τόσο στους οικισμούς της Ετρουρίας (Vetulonia, Bologna, Falerii, Orvieto, Cerveteri) όσο και στις ελληνικές αποικίες της Μεγάλης Ελλάδας (στην Απουλία, την Καλαβρία και τη Σικελία, με πρωτοπόρο τον Paolo Orsi) και φυσικά στις ρωμαϊκές πόλεις (όπως στην Όστια, το λιμάνι της αρχαίας Ρώμης).

3. Εθνικισμός και Αρχαιολογία

Η αρχαιολογία έχει συχνά χρησιμοποιηθεί πολιτικά, ιδιαίτερα από εθνικιστές. Περιπτώσιολογικές μελέτες για προπαγανδιστικούς σκοπούς χρήσης της αρχαιολογίας αναφέρονται για το ναζιστικό κράτος, για την Ισπανία και την Πορτογαλία, για την πολύπλοκη ως εξελίχθηκε αλληλεπίδραση του επίσημου δόγματος και της ακαδημαϊκής προϊστορίας στην πρώην Σοβιετική Ένωση, για την Κίνα, την Ιαπωνία, την Κορέα και την Εγγύς Ανατολή. Η πυκνή θεματολογία και περιπτώσιολογία τέτοιων καταχρήσεων υποδεικνύει ότι οι αρχαιολόγοι πρέπει να είναι πιο προσεκτικοί όσον αφορά στη χρήση και την κατάχρηση των σπουδών τους³⁸.

³⁸ Kohl and Fawcett (eds), (1996), σ. i.

Στην Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ο ανοικτός εθνοτικός σοβινισμός έγινε μη ορθός πολιτικά και στις δύο πλευρές του Σιδηρού Παραπετάσματος, αν και για διαφορετικούς λόγους. Πιο συγκεκριμένα, η απαξίωση ναζιστικής ρατσιστικής αρχαιολογίας έκανε την εθνοτική αρχαιολογία ιδιαίτερα υποτονική. Σήμερα, μετά σταδιακή ενοποίηση, τουλάχιστον εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι δύσκολο για τα κράτη να αγνοήσουν ή να ελαχιστοποιήσουν την εθνοτική πολυμορφία εντός ή εκτός συνόρων τους. Επίσης, για πολλά κράτη της πρώην Ανατολικής Ευρώπης η εθνικότητα έχει γίνει πλέον βασική αρχή της πολιτικής ταυτότητας.

3.1. Ισραήλ και εδαφικές αξιώσεις

Σε κάθε περίπτωση η αρχαιολογία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως σημαντική πτυχή της πολιτιστικής ταυτότητας υποστηρίζοντας παράλληλα εδαφικές αξιώσεις. Το 1971 ο Amos Elon, Ισραηλινός δημοσιογράφος, έγραψε για την ασυνήθιστη έλξη για την αρχαιολογική επιστήμη στο Ισραήλ. Ερμηνεύοντας το φαινόμενο παρατήρησε ότι οι «Ισραηλίτες αρχαιολόγοι, ερασιτέχνες και επαγγελματίες, δεν σκάβουν απλώς για τη γνώση και την πρόσκτηση τεχνέργων, αλλά για να επανεπιβεβαιώσουν τις ρίζες των αρχαίων Ισραηλιτών, σε όλη την επικράτεια³⁹. Η πρώτη γενιά των Ισραηλινών αρχαιολόγων έσκαψε αναζητώντας τους Ισραηλίτες, μια «εθνική ομάδα» που βρέθηκε κατά πάσα πιθανότητα στην Παλαιστίνη κατά τη μετάβαση από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου. Το πρωτεύον ζήτημα μετά την ίδρυση του κράτους υπήρξε η αρχαιολογική επιβεβαίωση με τις ανασκαφές της δεκαετίας του 1950 της αρχαίας ισραηλιτικής κατάκτησης της γης της Χαναάν. Η συγκεκριμένη έρευνα στο πεδίο διατηρήθηκε επί μακρόν, προκαλώντας βέβαια και αποκλίνουσες πεποιθήσεις σχετικά με τη φύση αυτής της ιστορικής αρχαιολογικής έρευνας⁴⁰.

Πρακτικά οι εδαφικές διεκδικήσεις είναι απίθανο να διευθετηθούν από αρχαιολογικές συζητήσεις, αλλά οι αρχαιολόγοι και άλλοι επιστήμονες προσφέρουν το υλικό που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στο μέτωπο της πολιτιστικής ταυτότητας. Κάτι τέτοιο φαίνεται πιθανώς περιέργο, καθώς η αποκάλυπτα εθνοτική αρχαιολογία έχει σταματήσει να είναι κυρίαρχο ρεύμα εδώ και αρκετές δεκαετίες, ενώ οι μελετητές

³⁹ Elon, A. (1971), σ. 280.

⁴⁰ Βλ. σχετικά El-Haj, Nadia Abu (2002). σσ. 99-105.

κατά κανόνα δεν καλλιεργούν την εθνικιστική αντίληψη και κοσμοθεωρία σκόπιμα στην έρευνα ή τις δημοσιεύσεις τους. Ωστόσο, αρκετοί επιστήμονες έχουν βαθιά ριζωμένη αντίληψη της εθνότητας στο ευρωπαϊκό παρελθόν, που διακρινίζονται από παραδοσιακές ορολογίες ή ανάλογες εθνικιστικές τάσεις.

3.2. Η επέκταση της εθνικής ταυτότητας

Η πολιτισμική ιστορική προσέγγιση στην Ευρώπη τόνισε τόσο την ιστορία των ευρωπαϊκών λαών, όσο και την ανάπτυξη του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Είναι πολυπληθείς οι αναφορές για την σλαβική τέχνη, τη σλαβική κεραμική, τη μικροτεχνία των Βησιγόθων, τις κατοικίες των Βίκινγκ, κ.λπ. Όλοι αυτοί οι όροι έχουν αυταπόδεικτες εθνογλωσσολογικές υποδηλώσεις. Στόχοι επέκτασης της εθνικής ταυτότητας στην ύστερη προϊστορία, κατά την οποία τέτοιου είδους εθνικές ταυτότητες δεν ήταν γνωστές, επιδιώχθηκαν από αρχαιολόγους και ιστορικούς, για παράδειγμα, σε σχέση με το σύμπλεγμα του πολιτισμού «Urnfield», που φέρεται να αντιπροσωπεύει την επέκταση αρκετών ινδοευρωπαϊκών ομάδων στον ιστορικό χρόνο, όπως οι πρωτοϊταλικές, οι πρωτοκελτικές, οι πρωτογερμανικές και οι πρωτοϊλλυρικές⁴¹.

Όσον αφορά στις πρωτοϊλλυρικές ομάδες, οι ερευνητές προσπάθησαν να εξισώσουν τις φυλές που αναφέρονται από ιστορικούς του ελληνορωμαϊκού κόσμου με προγενέστερους αρχαιολογικούς πολιτισμούς της εποχής του χαλκού και της εποχής του σιδήρου. Ιδιαίτερα οι Julian Pokorny και Richard Pittioni τοποθέτησαν την ιλλυρική πατρική γη στις επικράτειες του Λουσάτιου πολιτισμού (στη σύγχρονη ανατολική Γερμανία και τη δυτική Πολωνία, παραφυάδα του πολιτισμού Ούρνφιλντ).

Από το 1200 ΠΚΕ, οι πρωτοϊλλυρικές ομάδες του πολιτισμού Lausitz φέρεται ότι μετανάστευσαν σ όλη την Ευρώπη ακόμα και στη Μικρά Ασία⁴². Όσον αφορά στα Βαλκάνια, οι μετακινήσεις αυτών των ομάδων φέρεται ότι προκάλεσαν τη Δωρική μετανάστευση, που υποθετικά προκάλεσε την πτώση του Μυκηναϊκού πολιτισμού⁴³. Βέβαια, αυτές οι πανιλλυρικές θεωρίες απορρίφθηκαν από τον ακαδημαϊκό κόσμο, ως ρατσιστικές υποδηλώσεις του Αριανισμού και του ρατσιστικού ρεύματος του Νορδικισμού⁴⁴.

⁴¹ Anthony, D. W. (2007), σ. 344.

⁴² Stipčević, A. (1977), σ. 17.

⁴³ Stipčević, A. (1977), σ. 16.

⁴⁴ Wilkes, J. J. (1992), σ. 38.

Επί της ουσίας όλοι αυτοί οι λαοί ενσωματώθηκαν σταδιακά στον αποκαλούμενο ευρωπαϊκό πολιτισμό, έτσι όπως εξαπλώθηκε με τον αποικισμό των αρχαίων Ελλήνων, στους Ετρούσκους και τους Ρωμαίους και από τους τελευταίους στο μεγαλύτερο τμήμα της Ευρώπης στην πορεία της εξάπλωσης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Σταδιακά εκπολιτίστηκε και η υπόλοιπη Ευρώπη, καθώς διαδόθηκε ο Χριστιανισμός και πρόβαλε η μεσαιωνική αστικοποίηση και τα φεουδαλικά κρατίδια. Έτσι οι όποιες επιδράσεις των μεταναστεύσεων, του εμπορίου, των κατακτήσεων και των διαρκών πληθυσμιακών ανακατατάξεων, έγιναν οι βάσεις μιας υπερεθνικής ανάπτυξης του ευρωπαϊκού πολιτισμού, έως ότου πρόβαλε η έννοια έθνος ως προϊόν της γαλλικής επανάστασης.

3.3. Βάρβαροι και πολιτισμένοι

Παρόλα αυτά, η «εθνικότητα», με την έννοια της καταγωγής, συνέχισε να παίζει ρόλο στην κατηγοριοποίηση ατόμων και ομάδων. Ωστόσο, είναι σίγουρα δεν είναι ο μόνος τρόπος, και σίγουρα δεν είναι πάντα ο πλέον χρήσιμος⁴⁵. Στην πρόιμη μεσαιωνική Ευρώπη, για παράδειγμα, η εθνικότητα του ατόμου ήταν πιθανώς σε μεγάλο βαθμό άνευ σημασίας, σε σύγκριση με το πολύ σημαντικότερο κριτήριο της εκπαίδευσης στην κυρίαρχη λατινική γλώσσα, της κατάρτισης στους κανόνες και τις σχετικές τέχνες της μοναστικής ζωής, της σπουδαιότητας του επαγγέλματος και ούτω καθεξής. Αν κάποιος διακρίνει βάσει της εθνικότητας σε βαρβάρους και πολιτισμένους θα πρέπει να σκεφτεί ότι πολλοί από τους αποκαλούμενους πολιτισμένους της μεσαιωνικής ιστορίας ξεκίνησαν τη ζωή τους ως βάρβαροι ως βάρβαροι

Οι ευρωπαϊκές έννοιες της εθνικότητας, της βαρβαρότητας και του πολιτισμού γεννήθηκαν στην αρχαιότητα, ή τουλάχιστον καταγράφηκαν για πρώτη φορά στην αρχαιότητα. Διατηρήθηκαν στους πρώιμους μεσαιωνικούς χρόνους, όταν οι βάρβαροι ήταν οι ειδωλολάτρες (που αναφέρονταν συχνά τότε ως «εθνικοί») και οι χριστιανοί ήταν οι πολιτισμένοι. Οι ίδιες έννοιες επιβίωσαν έως τον ύστερο Μεσαίωνα. Παρότι ο Χριστιανισμός εξαπλώθηκε σε όλη την Ευρώπη, η θρησκευτική μεταστροφή ή η κατηγορία της αίρεσης αρκούσε για την κατηγορία της βαρβαρότητας. Ο Jones (1971), για παράδειγμα, συνόπισε τη μεσαιωνική στάση των Άγγλων απέναντι στους Κέλτες

⁴⁵ «Race and ethnicity» in Haase D. (2008), σ. 800.

γείτονές τους, τους Ουαλούς, τους Σκωτσέζους και τους Ιρλανδούς. Το επίθετο «άγριος» χρησιμοποιείται συνήθως ως συνώνυμο του «βάρβαρος»⁴⁶.

3.4. Το ισπανικό παράδειγμα και ο γαλλικός εθνικισμός

Στη σύγχρονη εποχή στην Ισπανία, όπως και στο μεγαλύτερο τμήμα της Ευρώπης, η αρχαιολογία αναπτύχθηκε ως αποτέλεσμα της ανάγκης να βρεθούν στοιχεία που θα επέτρεπαν την ανάπλαση των πλέον απομακρυσμένων χρονικά περιόδων του εθνικού παρελθόντος. Η κρυστάλλωση της μελέτης της ιστορίας για εθνικιστικούς σκοπούς σημειώθηκε κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, με αποτέλεσμα την αύξηση των ιστορικών-αρχαιολογικών σπουδών στα πανεπιστήμια, τη δημιουργία αρχείων και βιβλιοθηκών και, τέλος, τη χρηματοδότηση της ιστορικής έρευνας, συμπεριλαμβανομένων των αρχαιολογικών ανασκαφών.

Παρά το γεγονός ότι η αρχαιολογία χρησιμοποιήθηκε ως μοχλός, δεν πρέπει να υπερβάλλουμε σε ό,τι αφορά στο ρόλο της για την κατασκευή εθνικής ιστορίας. Οι ιστορικές μελέτες επικεντρώθηκαν ουσιαστικά στη σύγχρονη και την μεσαιωνική περίοδο. Το κίνημα του Ρομαντισμού που αναμφίβολα επηρέασε την αρχαιολογική επιστήμη, άντλησε την έμπνευσή του ουσιαστικά από τη μεσαιωνική περίοδο και όχι από το ρεύμα του νεοκλασικισμού⁴⁷.

Σε μικρότερο βαθμό κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα και σε μεγαλύτερο βαθμό κατά τον εικοστό, η ανάπτυξη των ιστορικών σπουδών ήταν εκείνη που επηρέασε την αρχαία ιστορία και την προϊστορία και οδήγησε σε μεγαλύτερη προσφυγή στα αρχαιολογικά δεδομένα. Με αυτόν τον τρόπο η αρχαιολογία φορτίστηκε πολιτικά και εθνικά. Οι αρχαιολόγοι είχαν πλήρη επίγνωση της κατάστασης, αλλά μόνο μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο αρνήθηκαν την πολιτικοποίηση⁴⁸.

Η κατασκευή της εθνικής ιστορίας στην Ισπανία άρχισε στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα⁴⁹. Σε αντίθεση με τις εξελίξεις στη Γαλλία, όπου υπήρχαν λίγοι επικριτές της επίσημης εκδοχής της εθνικής ιστορίας, στην Ισπανία οι φωνές των αντιφρονούντων ακούστηκαν ήδη από τη δεκαετία του 1880 στην Καταλονία, τη χώρα των Βάσκων και σε μικρότερο βαθμό στη Γαλικία. Στις δύο πρώτες περιοχές η

⁴⁶ Jones, W. R. (1971), σσ. 376-407.

⁴⁷ Κουκουζέλη *et al.*, (2003), σ. 31-32.

⁴⁸ Kohl Ph. L. (1998), 223-246.

⁴⁹ Cirujano Marin, P. T., *et al.* (1985), σσ. 10-14.

βιομηχανική ανάπτυξη οδήγησε στην άνοδο μιας ισχυρής μεσαιάς τάξης, που βίωσε διακρίσεις από την κεντρική κυβέρνηση της Μαδρίτης. Το γεγονός ότι και στις δύο αυτές περιοχές ομιλούνταν διακριτές γλώσσες, τις οποίες το εκπαιδευτικό σύστημα του κράτους δεν ήταν σε θέση να υπονομεύσει, ενέτεινε την συνείδηση των διακριτών εθνικών ταυτοτήτων. Ως εκ τούτου, δημιουργήθηκαν εθνικές ιστορίες που δικαιολογούσαν την αιώνια ύπαρξη των εναλλακτικών εθνών που προαναφέρθηκαν. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, η αρχαιολογία συνέβαλε στη δημιουργία του εθνικού μύθου.

Η Γαλλική Επανάσταση του 1789 έδωσε τελικά στον όρο «έθνος» πολιτικό νόημα, συνδέοντάς τον με την έννοια της εθνικής κυριαρχίας. Το έθνος σχεδιάστηκε ως «ένωση των ατόμων που διέπεται από ένα δίκαιο και εκπροσωπείται από την ίδια νομοθετική εξουσία»⁵⁰. Έτσι, σε αυτή την πρώτη πολιτική χρήση του όρου «έθνος», που ορισμένοι που ορισμένοι αναφέρουν ως πολιτικό εθνικισμό, δεν λήφθηκε υπόψη η πολιτιστική καταγωγή του έθνους. Το γαλλικό έθνος ήταν ισοδύναμο με το γαλλικό κράτος.

Η εμφάνιση του εθνικισμού του δέκατου ένατου αιώνα προκάλεσε σημαντική αύξηση του ενδιαφέροντος για την ιστορία και ως εκ τούτου για την αρχαιολογία. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί εδώ ότι υπήρχαν, ιδιαίτερα από την Αναγέννηση και μετά, στοιχεία εθνικιστικής έξαρσης και χρήσης του παρελθόντος για εθνικιστικούς σκοπούς.

Στην Ισπανία ορισμένοι συγγραφείς, ανιχνεύουν ήδη την ύπαρξη μιας συνείδησης του *ανήκειν* σε μια ενιαία πολιτιστική μονάδα, η οποία ενίοτε αντιστοιχεί με την επιθυμία των ανθρώπων του μεσαίωνα να ανήκουν σε μια πολιτική ενότητα. Μία από τις εκφάνσεις της ήταν το συναίσθημα, που εκφράστηκε μετά την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και οι τύψεις για την απώλεια της Ρωμαϊκής Ισπανίας, της εποχής δηλαδή που η Ιβηρική Χερσόνησος ήταν ενωμένη κάτω από την ίδια διακυβέρνηση⁵¹.

Επιπρόσθετα τα ρωμαϊκά ερείπια περιγράφονταν από ταξιδιώτες και περιλαμβάνονταν σε λιθογραφίες προκειμένου να δοθεί έμφαση στη σημασία των πόλεων. Στην Ισπανία αρχαία τέχνηρα άρχισαν να συλλέγονται συστηματικά για πρώτη φορά τον δέκατο πέμπτο⁵². Τα ρωμαϊκά γλυπτά και αντικείμενα

⁵⁰ Kedourie E. (1979), σ. 5.

⁵¹ Kohl and Fawcett (eds), (1996), σ. 33.

⁵² Moran and Checa (1985), σ. 33.

χρησιμοποιούνταν ως διακόσμηση σε σπίτια ευγενών. Για να ικανοποιηθεί αυτός ο νέος συρμός άρχισαν ανασκαφές ρωμαϊκών αρχαιολογικών θέσεων. Η Ιταλική μία από τις πρώτες αρχαιολογικές θέσεις που ανασκάφθηκαν εκείνη την εποχή⁵³.

Οι μελετητές του εθνικισμού τονίζουν ότι τα εθνικιστικά κινήματα προσελκύουν εν γένει τους ανθρώπους, επειδή είναι σε θέση να δημιουργήσουν μια συναίνεση σχετικά με τη φύση της κοινότητας, τα εδαφικά όρια της, καθοριστικά στοιχεία της ταυτότητας, την ιστορία της και άλλα παρόμοια. Αυτό συμβαίνει επειδή δημιουργούν φαντασιακές κοινότητες που παρουσιάζονται ως ομογενείς, καθώς αποτελούνται από ομοίους⁵⁴.

Η επιτυχία του εθνικισμού φαίνεται να εξαρτάται από τη διεισδυτικότητα της συλλογικής ταυτότητας και την ισχυρή εικόνα της φαντασιακής κοινότητας, τα σύμβολά της και τα χαρακτηριστικά του συστήματος πίστης, καθιστώντας τα μια πηγή συνοχής για την κοινωνία και πηγή της πολιτικής πίστης. Αυτός είναι ο λόγος που ο εθνικισμός θεωρείται συνήθως ενοποιητική δύναμη για ομοεθνείς, αν και είναι δυνητικά διχαστικός στο εσωτερικό κρατών, όπως δείχνει η περίπτωση του Κεμπέκ και της χώρας των Βάσκων. Οι συλλογικές ταυτότητες, ως ιδιαίτερη μορφή της κοινωνικής ταυτότητας, «εξαρτώνται από τη συλλογική πίστη ότι η ομάδα και τα μέλη της, εξαρτάται από όλους εκείνους που ανήκουν στην ομάδα, καθώς και από τους ξένους, που την ετεροκαθορίζουν»⁵⁵.

Η εμφάνιση του πολιτικού εθνικισμού στη Γαλλική Επανάσταση στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα, δεν επηρέασε αρχικά την αρχαιολογία. Η κύρια ώθηση του κινήματος προς την πολιτική του εθνικισμού δεν βασίστηκε σε πολιτιστικές ταυτότητες. Συνεπακόλουθα, αν και η Ισπανία σύντομα υιοθέτησε τον πολιτικό εθνικισμό, δεν ήταν αυτή η πολιτική φιλοσοφία το κίνητρο πίσω από την προσοχή που έδωσαν στο παρελθόν βασιλείς όπως ο Χοσέ Α΄ (ο αδελφός του Ναπολέοντα).

Ο Βοναπάρτης με τη σειρά του υπέγραψε διάταγμα με το οποίο προσπάθησε να προστατεύσει την αρχαιολογική θέση της Ιταλικής (*Italica*)⁵⁶ βόρεια της σύγχρονης πόλης Σάντιπονς 9 χλμ βορειοδυτικά της Σεβίλλης στην Ισπανία, καλοδιατηρημένη ρωμαϊκή πόλη και τόπος γέννησης των Ρωμαίων αυτοκρατόρων και Αδριανού. Η

⁵³ Rodriguez Morales *et al.* (1991), σ. 95.

⁵⁴ Βλ. Anderson, B. (1983), σ. 7 και Calhoun, R. (1997), σ. 229.

⁵⁵ Hermann R. K., Brewer M. B., (2004), σ. 6.

⁵⁶ Rodriguez Hidalgo (1991), σ. 93.

πρόθεσή του ήταν να προστατεύσει έναν αρχαιολογικό χώρο, λόγω της αρχαιότητάς του και όχι για να σώσει ένα σύμβολο του έθνους από την καταστροφή.

3.5. Το καθεστώς Σαλαζάρ: Η θεμελίωση του πορτογαλικού εθνικισμού

Όσον αφορά στο πορτογαλικό παράδειγμα, υπάρχει μία σχέση ανάμεσα στο καθεστώς του Antonio de Oliveira Salazar, του πρωθυπουργού της Πορτογαλίας μεταξύ του 1932 και του 1968 και της πορτογαλικής χαλκολιθικής εποχής (3000-2000 ΠΚΕ). Η κυρίαρχη ερμηνεία της κοινωνίας της Χαλκολιθικής μεταξύ του 1930 και του 1970 ήταν η προϊστορική κατοπτρική εικόνα του οράματος του Salazar για την ιδανική Πορτογαλία⁵⁷. Η αποικιοκρατία, η θρησκευτικότητα και οι τέχνες ήταν στενά συνδεδεμένες με το όραμα του Salazar για την Πορτογαλία του μέλλοντος, όπως και με τον χαρακτήρα της τρίτης χιλιετίας ΠΚΕ. Ο συγκεκριμένος παραλληλισμός προέκυψε από την αλληλεπίδραση τριών τάσεων.

1. Η χαλκολιθική εποχή στην Πορτογαλία ερμηνεύτηκε από τους Ευρωπαίους προϊστορικούς ερευνητές, ως «χρυσή εποχή» του προϊστορικού παρελθόντος της χώρας. Αρχιτεκτονικά στοιχεία (περιτειχισμένοι οικισμοί με ημικυκλικούς πύργους⁵⁸, θολωτοί τάφοι) και τέχνηρα (ανθρωπόμορφα ειδώλια) της περιόδου θεωρήθηκαν απόδειξη του εποικισμού ή εμπορικών επαφών με τα πολιτισμένο κέντρα της ανατολικής Μεσογείου.

2. Κατά τη διάρκεια του καθεστώτος του Σαλαζάρ του (1932-74), η αρχαιολογία δεν ήταν ακόμα επάγγελμα στην Πορτογαλία. Οι προϊστορικοί ερευνητές ασκούσαν συχνά διαφορετικό επάγγελμα και διατηρούσαν στενούς δεσμούς με την κυβέρνηση και την Καθολική Εκκλησία. Τέτοιες περιπτώσεις ήταν ο Manuel Afonso do Paco⁵⁹, αξιωματικός του πορτογαλικού στρατού και ο Eugenio dos Anjos Jalhay, Ιησουΐτης ιερέας⁶⁰. Εκτός από τις θέσεις τους σε οργανισμούς στενά συνδεδεμένους με το καθεστώς του Salazar, οι Paco και Jalhay υπήρξαν ιδιαίτερα δραστήριοι στην έρευνα της εποχής του χαλκού στην Πορτογαλία.

3. Ο Salazar προώθησε μια μορφή εθνικισμού που άντλησε έμπνευση και από την εποχή των ανακαλύψεων, τη «χρυσή εποχή» της χώρας των ιεραποστολών, του

⁵⁷ Bodenstein, F. (2011), σσ. 689-712.

⁵⁸ Noé, P. (1991), online version.

⁵⁹ Βλ. Paco, Afonso do. (1970), Εισαγωγή και Κεφ 1, για τη σύνοψη του έργου του.

⁶⁰ Martins, A.C., (2010), σσ. 21-31.

εμπορίου και του εποικισμού. Η εξύμνηση του παρελθόντος της Πορτογαλίας στη διάδοση του χριστιανισμού και του πολιτισμού στην Αφρική, τη Νότια Αμερική και την Ασία χρησίμευσε για τη νομιμοποίηση των σύγχρονων αποικιακών αξιώσεων στην Γκόα, την Αγκόλα, και την Μοζαμβίκη.

Με παρόμοιο τρόπο, η εξύμνηση της Χαλκολιθικής, ως περίοδος κατά την οποία η Πορτογαλία αποικήθηκε από τους πιο «πολιτισμένους» λαούς της ανατολικής Μεσογείου, ενίσχυσε την ιδέα ότι ο εποικισμός είναι δικαιολογημένος και στην πραγματικότητα επιθυμητός, όταν εκτελείται από πολιτισμένο έθνος σε λιγότερο «πολιτισμένους» ανθρώπους. Οι ομοιότητες μεταξύ της χαλκολιθικής εποχής και της εποχής των ανακαλύψεων συνειδητά ή ασυνειδητά τονίστηκαν από τους Pazo και Jalhay, εξυπηρετώντας μακροπρόθεσμα τις βλέψεις του Salazar για νομιμοποίηση των εδαφικών αξιώσεών του.

3.6. Το ναζιστικό παράδειγμα

Η συστηματική και θεσμοθετημένη κατάχρηση της αρχαιολογίας για ιδεολογικούς και πολιτικούς σκοπούς κατά τη διάρκεια του Τρίτου Ράιχ συνέβαλε σημαντικά στις εξελίξεις της μεταπολεμικής γερμανικής αρχαιολογίας. Η κληρονομιά που άφησε το ναζιστικό σύστημα εκδηλώθηκε ως θεωρητικό κενό τόσο στη δυτικογερμανική αρχαιολογία όσο και στην αποκλειστικά μαρξιστική σκοπιά της ανατολικογερμανικής αρχαιολογίας από το 1945⁶¹.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1960 μαθητές σε ορισμένα πανεπιστήμια απαίτησαν προγράμματα σπουδών τα οποία θα περιελάμβαναν σεμινάρια και διαλέξεις σχετικά με το ρόλο της προϊστορικής αρχαιολογίας στο πλαίσιο του ναζιστικού καθεστώτος. Για ένα σύντομο χρονικό διάστημα δημιουργήθηκε μια σειρά διαλέξεων και σεμιναρίων που ανταποκρίθηκε στο αίτημα. Τα σεμινάρια αυτά δόμησαν την ερμηνεία των γεγονότων με βάση τους παρακάτω παράγοντες:

1. την ταπείνωση της ήττας μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και τις επαίσχυντους όρους της Συνθήκης των Βερσαλλιών, η οποία δημιούργησε την ανάγκη για ένα πρόγραμμα αποκατάστασης του εθνικού αυτοσεβασμού,
2. την απελπιστική οικονομική κατάσταση,
3. την ασθενή δομή του γερμανικού πολιτικού συστήματος,

⁶¹ Harke, H. (1989), σσ. 406-410.

4. την επίδραση του ρεύματος του ρομαντισμού στην ερμηνεία του παρελθόντος⁶²,

5. τη γερμανική «τάση» προς ολοκληρωτικούς θεσμούς⁶³.

Ένα υποπροϊόν της απροθυμίας των Γερμανών επιστημόνων να αντιμετωπίσουν την εθνικοσοσιαλιστική κακοποίηση και εκμετάλλευση της αρχαιολογίας υπήρξε η γενική καχυποψία των εξελίξεων στην αρχαιολογική θεωρία στις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Μεγάλη Βρετανία και τη Σκανδιναβία⁶⁴. Η γερμανική αρχαιολογική κοινότητα άργησε να ανταποκριθεί στη θεωρητική συζήτηση για τη Νέα Αρχαιολογία στη δεκαετία του 1960 και αργότερα και οι λιγοστές δημοσιεύσεις που ασχολήθηκαν με το θέμα είχαν μικρό αντίκτυπο στην επιστήμη ως σύνολο⁶⁵.

Όπως έχει επισημάνει ο Harke, μία από τις κύριες αντιρρήσεις της γερμανικής παραδοσιακής αρχαιολογίας στη Νέα Αρχαιολογία είναι η παραμέληση του ρόλου του ατόμου στην προϊστορία⁶⁶. Η γερμανική προϊστορική αρχαιολογία εξακολουθεί να δίνει έμφαση στις χρονολογικές και τυπολογικές μελέτες των τεχνέργων. Η ταξινόμηση της αρχαιολογίας ως επιστημονική και όχι ιστορική μαθητεία από τη Νέα Αρχαιολογία είναι πιθανό ότι συνέβαλε σε αυτή την αμυντική και αδιάλλακτη απόρριψη των βασικών αρχών της από τους περισσότερους Γερμανούς αρχαιολόγους.

Η δημιουργία μιας «επιστημονικής» θεωρίας της γερμανικής κυριαρχίας ήταν εμφανώς ένας από τους απώτερους στόχους της Ανενέρμπε, της *Εταιρίας Κληρονομιάς των Προπατόρων*, που ήταν υπεύθυνη για τις ανασκαφές των SS και διέθετε το δικό της προσωπικό⁶⁷ και του *Amt Rosenberg*, του επίσημου οργάνου πολιτιστικής πολιτικής και εποπτείας του ναζιστικού κόμματος υπό τον Alfred Rosenberg⁶⁸. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η σχέση μεταξύ προϊστορικής κατευθυνόμενης έρευνας και επιστήμης κατέληξε σε σαφώς αρνητικές υποδηλώσεις της θεσμοθετημένης εθνικιστικής κατάχρησης της αρχαιολογίας από το ναζιστικό καθεστώς.

4. Το ζήτημα του Νορδικισμού

⁶² Με κυριότερους εκπροσώπους του αρχαιολόγους Karl Ottfried Muller και Eduard Gerard. Βλ. Κουκουζέλη *et al.* (2003), σ. 31.

⁶³ Rothfels (1965) σσ. 91-92.

⁶⁴ Harke H. (1991), σσ.191-192.

⁶⁵ Για παράδειγμα Eggert, M.K.H. (1978), σσ. 6-164 και Bayard, D. (1978), σσ. 69-106.

⁶⁶ Harke H. (1991) σσ.199.

⁶⁷ Halle, Uta, Mahsarski, Dirk (2013), σσ. 57-64.

⁶⁸ Bollmus Reinhard (2007), σσ. 400-402.

Από τις αρχές του 20ού αιώνα η ιδέα μιας «κυρίαρχης» νορδικής φυλής έγινε αρκετά γνωστή ώστε ο Βρετανός ψυχολόγος William McDougall, γράφοντας το 1920, μεταξύ άλλων ανέφερε τα εξής:

«Ανάμεσα σε όλες τις διαφωνίες και τις αβεβαιότητες των εθνολόγων για τις φυλές της Ευρώπης, είναι γεγονός, ότι μπορούμε να διακρίνουμε μια βόρειας προέλευσης φυλή, η οποία χαρακτηρίζεται φυσικά από ανοιχτόχρωμη κόμη και λευκό δέρμα και ανοιχτά μάτια, με ψηλό ανάστημα και δολιχοκεφαλία (δηλαδή μακρύ σχήμα κεφαλής), με διανοητικά χαρακτηριστικά μεγάλης ανεξαρτησίας χαρακτήρα, ατομικής πρωτοβουλίας και επιμονής της θέλησης. Πολλά ονομασίες έχουν χρησιμοποιηθεί για να υποδηλώσει αυτόν τον φυλετικό τύπο Ονομάζεται, επίσης, νορδικού (σκανδιναβικού) τύπου»⁶⁹.

Οι νορδικιστές ισχυρίζονται ότι οι νορδικές χώρες σχηματίστηκαν πάνω στα ερείπια αρχαίων πολιτισμών, ακόμα και των μεσογειακών πολιτισμών της αρχαιότητας, οι οποίες παρήκμασαν μόλις αφομοιώθηκαν από αυτή την κυρίαρχη φυλή⁷⁰. Ισχυρίζονται επίσης ότι σύμφωνα με την αρχαία φιλολογική μαρτυρία αρχαίες καθοδηγητικές μορφές όπως ο Νέρων, ο Σίλας και ο Κάτων ήταν ξανθοί ή κοκκινομάλληδες⁷¹.

Ορισμένοι Νορδικιστές παραδέχονται πως οι μεσογειακές φυλές ήταν ανώτερες από τις νορδικές σε ό,τι αφορά στην καλλιτεχνική ικανότητα. Ωστόσο, η νορδική φυλή θεωρήθηκε *de facto* ανώτερη. Αν και οι μεσογειακοί λαοί ήταν πολιτισμικά εξελιγμένοι, σύμφωνα με την κοσμοθεωρία των νορδικιστών ήταν οι βόρειοι που επέφεραν καινοτομίες. Όντας κατακτητές, διέθεταν περιπετειώδες και απaráμιλλο κατακτητικό πνεύμα.

Η αλπική φυλή, ένας δομημένος όρος από ανθρωπολόγους που περιέγραφε στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού μία από τις υποφυλές της Καυκάσιας φυλής, θεωρείτο κατώτερη από τη νορδική και τη μεσογειακή φυλή, διαμορφώνοντας την παραδοσιακή αγροτική τάξη της Ευρώπης. Η νορδική φυλή, στο ίδιο πλαίσιο

⁶⁹ McDougall, W. (1973), σ. 159.

⁷⁰ Υποτίθεται ότι όλους αυτούς τους δρόμους τους ακολούθησαν οι Φρύγες προς την Τροία και τη Μικρά Ασία, οι Βόρειοι (Nordic) Έλληνες στην Ελλάδα, οι βόρειοι (Nordic) Ιταλοί (δηλαδή οι Ρωμαίοι) στην Ιταλία, οι βόρειοι (Nordic) Κέλτες στην Ισπανία και τη Γαλλία. Στη νέα γη αυτές οι υποθετικές φυλές έφεραν τις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες τους, και ως κυρίαρχες τάξεις τις επέβαλαν στους υποταγμένους γηγενείς, κυρίως τις κατώτερες τάξεις των μεσογειακών φυλών. Βλ. Günther, Hans F. K. (1927). Κεφ. 8, Μέρος 1ο. Online version.

⁷¹ Βλ. για παράδειγμα C. Suetonius Tranquillus, online version.

διαμόρφωσε την αριστοκρατική τάξη και οδήγησε τον κόσμο στην τεχνολογία, ενώ η μεσογειακή φυλή, θεωρήθηκε καλλιτεχνικά ευφάνταστη και επινοητική⁷².

Αντίπαλοι του Νορδικισμού απέρριψαν τα παραπάνω επιχειρήματα. Ο αντινορδικιστής συγγραφέας Giuseppe Sergi υποστήριξε στο σημαντικό βιβλίο του *The Mediterranean Race* ότι δεν υπήρχε καμία απόδειξη πως τα ανώτατα επίπεδα των αρχαίων κοινωνιών ήταν Νορδικά, επιμένοντας ότι ιστορικά και ανθρωπολογικά στοιχεία αντέκρουαν τέτοιους ισχυρισμούς. Η Ρώμη δεν ήταν Άρια, αλλά αποκλειστικά και μόνο δημιουργία του μεσογειακού πολιτισμού. Ο Sergi υποστήριξε μεταξύ άλλων ότι οι μεσογειακοί λαοί ήταν «η μεγαλύτερη φυλή στον κόσμο», με μια δημιουργικότητα απύσχα στη νορδική φυλή. Σύμφωνα με τον Ιταλό ανθρωπολόγο, η μεσογειακή φυλή υπήρξε δημιουργός όλων των μεγάλων αρχαίων πολιτισμών, από τη Μεσοποταμία έως τη Ρώμη⁷³.

Οπωσδήποτε η θεώρηση του Sergi παράγει μια εξίσου ακραία θέση προς την αντίθετη κατεύθυνση, ωστόσο βρήκε υποστηρικτές ακόμη και στον ιδεολογικό χώρο του Νορδικισμού. Το επιχειρήμα του χρησιμοποιήθηκε αργότερα από τον Βρετανό γιατρό και εθνολόγο C.G. Seligman, ο οποίος έγραψε ότι οφείλει να παραδεχθεί πως η μεσογειακή φυλή έχει να δείξει τα μεγαλύτερα επιτεύγματα οποιαδήποτε άλλη φυλή⁷⁴. Ακόμη και ο Αμερικανός φυσικός ανθρωπολόγος Carleton Coon επέμεινε ότι ανάμεσα στους Έλληνες το νορδικό στοιχείο ασθενές, πιθανώς από την ομηρική εποχή δηλώνοντας ότι ... «είναι προσωπική μου αντίδραση προς τους σύγχρονους Έλληνες ότι η συνέχειά τους από τους αρχαίους προγόνους τους είναι αξιοσημείωτη, και όχι το αντίθετο»⁷⁵.

5. Συνοπτικά

⁷² Σύμφωνα με τον Madison Grant, «Οι Βόρειοι (Nordics) είναι, παγκόσμια, φυλή στρατιωτών, ναυτικών, θαλασσοπόρων και εξερευνητών, αλλά πάνω απ' όλα, κυβερνητών, οργανωτών και αριστοκρατών σε αντίθεση προς τις Αλπικές φυλές και τον επαρχιωτικό χαρακτήρα τους ... Τα νοητικά χαρακτηριστικά της μεσογειακής φυλής είναι πολύ γνωστά, και αυτή η φυλή, αν και κατώτερη σωματικά από τις βόρειες και τις αλπικές φυλές, είναι πιθανώς ανώτερη, σε διανοητικά επιτεύγματα». Ο Grant δέχεται ότι οι μεσογειακές φυλές δημιούργησαν τον Σημιτικό και τον Αιγυπτιακό πολιτισμό, αλλά επέμεινε ότι η Ελλάδα εμβολιάστηκε από τους Βόρειους και ότι τα ρωμαϊκά ιδανικά της οικογενειακής ζωής, της πίστης και της αλήθειας, υποδεικνύουν καθαρά Νορδική παρά Μεσογειακή προέλευση. Βλ. Madison Grant, (1916). Μέρος 2ο, Κεφ. 11 και Μέρος 2ο, κεφ 5, online version.

⁷³ Giuseppe Sergi, (1898) *Arii e Italici. Attorno all'Italia preistorica* Turin: Bocca, σ.221.

⁷⁴ Seligman, C.G. (1924), σ. 30

⁷⁵ Coon, Carleton (1939), σ. 607, online version.

Οφείλουμε να παρατηρήσουμε, λαμβάνοντας υπόψιν τα παραπάνω παραδείγματα, που σταχυολογήθηκαν από την Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή μόνον και τη μικρή αναφορά στις ανθρωπολογικές και εθνολογικές θεωρίες του 19ου και 20ού αιώνα, πως η ιδεολογία του εθνικισμού επηρέασε σημαντικά τις εξελίξεις στην αρχαιολογική επιστήμη, διαμορφώνοντας το πλαίσιο της εθνικιστικής χρήσης αρχαιολογίας. Ακόμη και αν δεν μπορεί να επιλύσει εδαφικές διαφορές και αξιώσεις, η αρχαιολογία φαίνεται πως χρησιμοποιήθηκε και πιθανώς χρησιμοποιείται ακόμα για τους ιδεολογικούς στόχους του εθνικισμού, απομακρυσμένη από το θετικιστικό της πλαίσιο.

Κεφάλαιο 3: Αρχαιολογία και κατασκευή εθνικών ταυτοτήτων

Έχοντας ήδη διερευνήσει περιπτώσεις χρήσης της πολιτικής την αρχαιολογία θα επικεντρωθούμε σε ορισμένα παραδείγματα, που λίγο-πολύ σκιαγραφούν την προβληματική χρήση της επιστήμης στην κατασκευή εθνικών ταυτοτήτων.

1. Βαλκάνια

Στα Βαλκάνια, η αρχαιολογία είναι ένα από τα μέσα αποκάλυψης και παρουσίασης συμβολικών πόρων του παρελθόντος και, ως εκ τούτου, χρησιμοποιείται στην αναζήτηση για πολιτική νομιμότητα. Περισσότερο από ό,τι σε πολλά άλλα μέρη, η αρχαιολογία στα Βαλκάνια παρουσιάζει ενδιαφέρον, από την άποψη ότι χρησιμοποιείται για την επίτευξη αλληλεπικαλυπτόμενων στόχων που σχετίζονται με την καθιέρωση της πολιτικής και εδαφικής κυριαρχίας, τη στήριξη κάποιας πολιτικής ιδεολογίας, τη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας και την επινόηση της παράδοσης.

Από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα, όταν άρχισαν να καθιερώνονται τα πολιτικά σύνορα των βαλκανικών εθνών-κρατών, υπήρξαν αντικρουόμενες εδαφικές διεκδικήσεις. Δεδομένου ότι σε κάποια στιγμή στα εδάφη τους οι μεσαιωνικές «πολιτείες»-φέουδα της νοτιοανατολικής Ευρώπης περιελάμβαναν μεγάλες εκτάσεις γης, διεκδικούσαν διαρκώς τη γη των γειτονικών χωρών, με βάση το ιστορικό προηγούμενο. Αυτή η αντιπαλότητα δεν σταμάτησε ούτε με την άφιξη ούτε με την εξαφάνιση του σοσιαλισμού στη βαλκανική επικράτεια.

Η Ρουμανία και η Ουγγαρία, για παράδειγμα, εξακολουθούν να αμφισβητούν τα μεταξύ τους σύνορα, που δίνουν την Τρανσυλβανία στη Ρουμανία⁷⁶. Η Βουλγαρία, η Ελλάδα και η Σερβία επανειλημμένα αμφισβητούν έδαφος Μακεδονικό. Αλβανία πιέζει μερικές φορές το αίτημά της προς το Κοσσυφοπέδιο. Σήμερα, βέβαια, οι συνοριακές διαφορές μεταξύ της Σερβίας, της Κροατίας, της Βοσνίας και μουσουλμανικά δυνάμεις είναι από τις πιο βίαιες είδος. Και σε κάθε περίπτωση, η διαφορά έχει στροβιλίζεται γύρω από τον βαθμό στον οποίο τα διαθέσιμα ιστορικά και

⁷⁶ Hitchins K. (1979), σσ. 75-127.

αρχαιολογικά στοιχεία στηρίζουν τον ισχυρισμό της αδιάλειπτης κατοχής ή προηγούμενης παρουσίας σε μια ιδιαίτερη περιοχή.

Όσον αφορά στην αρχαιολογία, αντικρουόμενες αξιώσεις ενθάρρυναν την αναβίωση της μεσαιωνικής αρχαιολογίας σε αμφισβητούμενες περιοχές, δεδομένου ότι οι περισσότερες από τις σύγχρονες εδαφικές διαφορές έχουν τις ρίζες τους στον μεσαίωνα. Για παράδειγμα, στην περιοχή του Κοσσυφοπέδιου της Γιουγκοσλαβίας, η οποία χαιρετίστηκε ως η καρδιά της Παλαιάς Σερβίας και η οποία υπήρξε σκηνή εθνικιστικών ζυμώσεων εκ μέρους της αλβανικής πλειοψηφίας από το 1981, ο ρυθμός των αρχαιολογικών ανασκαφών και ερευνών αυξήθηκε δραματικά τη δεκαετία του 1980. Δεν προκαλεί έκπληξη ότι ένα μεγάλο μέρος αυτής της έρευνας κατέληξε ότι οι Σλάβοι είχαν καταλάβει το Κοσσυφοπέδιο από μακρού χρόνου.

Είναι σημαντικό να τοποθετηθούν όλα αυτά στο ιστορικό τους πλαίσιο. Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 η Γιουγκοσλαβία άρχισε να καταρρέει και ένα από τα ανταγωνιστικά πολιτικά οράματα που επανεμφανίστηκαν ήταν εκείνο της Μεγάλης Σερβίας. Το όραμα αυτό υποστήριξε, μεταξύ άλλων, η Σερβική Ακαδημία Επιστημών και Τεχνών. Το 1986 η Ακαδημία ισχυρίστηκε ότι το σύστημα έδωσε πολιτικά προνόμια σε μειονοτικές ομάδες, αλλά όχι για τους Σέρβους, σε περιοχές που ανέκαθεν κατοικούνταν από Σέρβους, δηλαδή τη Βοϊβοντίνα, την Κράινα και ειδικότερα το Κοσσυφοπέδιο. Το έγγραφο αυτό θεωρείται πλέον ως ένα από τα βασικά ιστορικά έγγραφα του πάνω στο οποίο στηρίχθηκε ο εμφύλιος στην πρώην Γιουγκοσλαβία.

Είναι ενδιαφέρον ότι το ίδιο έτος, χτίζοντας τη διανοητική υπόθεση της Μεγάλης Σερβίας, η Ακαδημία χρηματοδότησε ένα συμπόσιο στο Βελιγράδι για την αρχαιολογία και την ιστορία των Ιλλυριών και των Αλβανών. Ο σκοπός του συμποσίου, όπως παρατήρησε ο A. Isakovic, ήταν να «τεθούν» τα «γεγονότα» για την γενετική σχέση μεταξύ των Ιλλυριών και των Αλβανών⁷⁷. Στην Αλβανία, πιστεύεται ευρέως ότι οι Ιλλυριοί ήταν οι πρόγονοι των σημερινών Αλβανών. Το επιχείρημα θεμελιώνεται στην στρωματογραφημένη αρχαιολογική θέση Μαλίκ, όπου υποτίθεται ότι υπάρχει πολιτιστική συνέχεια από τη Νεολιθική έως την Ύστερη Εποχή του Χαλκού (χρονολογία κατά την οποία μπορεί να αναγνωριστεί αναμφισβήτητα ο Ιλλυρικός παράγοντας) και στη συνέχεια έως την Εποχή του Σιδήρου, «αποδεικνύοντας έτσι» [ότι οι Ιλλυριοί των κλασικών χρόνων ήταν αυτόχθονες⁷⁸. Έτσι, σύμφωνα με την

⁷⁷ Isakovic A. (1988), σσ. 5-6.

⁷⁸ Για την ανάπτυξη των Ιλλυρικών σπουδών βλ. Wilkes, J. (1992), σσ. 1-13

αλβανική λογική, ό,τι ήταν κάποτε Ιλλυρικό είναι δυνατόν να διεκδικηθεί σήμερα από την Αλβανία.

Στη Ρουμανία, τα ζητήματα της συνέχειας της κατοίκησης και της εδαφικής κυριαρχίας λαμβάνονταν τόσο σοβαρά, ώστε απαιτείτο η συμβολή της αρχαιολογίας για την επικύρωση εθνικών αξιώσεων. Ακόμα και ο πρόεδρος, ο Νικολάε Τσαουσέσκου, συνέβαλε σε μια εκλαΐκευση της ρουμανικής προϊστορίας, σχολιάζοντας: «με κάθε ανασκαφή, οι αρχαιολόγοι φέρνουν στο φως περισσότερα στοιχεία, αποδεικνύοντας ότι εδώ, σε αυτή τη γη, και όχι αλλού, βρίσκονται τα οστά των προγόνων των προγόνων μας»⁷⁹.

Σε ό,τι αφορά στην αποτύπωση του ρόλου του παρελθόντος στο παρόν, μπορούμε να σημειώσουμε ότι η αρχαιολογία της νοτιοανατολικής Ευρώπης βοήθησε αρκετά στην επινόηση των Βαλκανικών παραδόσεων, μια διαδικασία η οποία στην Ευρώπη είναι πολύ συχνή από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Το αντικείμενο μιας επινοημένης παράδοσης είναι η ένδυση του παρόντος με τον σεβασμό που αναδίδει η αρχαιότητα⁸⁰. Αυτά που επινοούνται είναι, στη γλώσσα της πολιτικής επιστήμης, σύμβολα συμπύκνωσης που συνενώνονται «σε μία συμβολική εκδήλωση, σύμβολο, ή πράξη πατριωτικής υπερηφάνειας, ενθύμηση της παρελθούσας δόξας ή της εθνικής ταπείνωσης ...»⁸¹.

Στο τοπίο των Βαλκανίων οι αρχαιολογικές ανασκαφές στέκουν συχνά ως εθνικά μνημεία, ακριβώς όπως τα αγάλματα, οι κίονες και οι αγίδες που υπενθυμίζουν το παρελθόν, συμβολίζοντας κάποια κοινή ταυτότητα. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές (κυρίως οι καλά διατηρημένες, όπως οι ανασκαφές στο Λεπίνσκι Βιρ, στο Καράνοβο και Κάμζιγκραντ) χρησιμεύουν για να συγκεκριμενοποιήσουν τη σύνδεση με μια μακρινή αρχαιότητα, που ζητείται ως σημαντικό συστατικό της εθνικής ταυτότητας. Το ότι η αλήθεια αυτής της διασύνδεσης είναι πιθανώς αμφίβολη παραβλέπεται: αρκετά «επιστημονικά» αρχαιολογικά στοιχεία είναι δυνατόν να συγκεντρωθούν για να πείσουν μη αρχαιολόγους για τη στέρεα βάση τέτοιων ισχυρισμών.

2. Καταλανικός εθνικισμός και αρχαιολογία

⁷⁹ Miclea, I. and Florescu, R. (1980), Supplement 4

⁸⁰ Hobsbawm, E.J. (1983), σσ. 1-14.

⁸¹ Edelman, M. (1964), σ. 6.

Ο Καταλανικός εθνικισμός εμφανίστηκε στα μέσα του 19ου αιώνα. Στην καθαρότερη έκφρασή του ήταν πολιτιστικό κίνημα που αποκαλείτο «Αναγέννηση» (Reinaixença). Εν γένει θεωρείται κίνημα που αποτελεί αυθεντικό προϊόν της εποχής του και που δύσκολα μπορεί να αναχθεί σε ανάλογα παρελθόντα κινήματα στην Καταλονία⁸². Ωστόσο, θεωρείται μικρή η επίδρασή του στην αρχαιολογία κατά τον 19^ο αιώνα καθώς το κίνημα ήταν κατεξοχήν γλωσσικό, παρά το γεγονός ότι διανοούμενοι σχετικοί με το κίνημα όπως ο Joaquín Rubio και ο Francesc Martorell, περιελάμβαναν στα ενδιαφέροντά τους την καταλανική αρχαιολογία.

Ο Enric Prat de la Riba ήταν από τους πρώτους που περιέγραψαν την καταλανική αρχαιολογία με εθνικιστικούς όρους. Το βιβλίο του *La nacionalitat catalana* (Η καταλανική εθνικότητα), γραμμένο το 1906, άσκησε ισχυρή επίδραση στην ανάπτυξη του καταλανικού εθνικισμού. Ο Prat de la Riba στήριξε τον καταλανικό εθνικισμό κυρίως στην καταλανική γλώσσα⁸³. Πίστευε ότι οι ρίζες της Καταλονίας βρίσκονταν στο προρωμαϊκό ιβηρικό έθνος. Κατόπιν μελέτης των Ιβηρορωμαϊκών νομισμάτων θεώρησε ότι η περιοχή που καταλάμβανε το «ιβηρικό έθνος» χαρακτηριζόταν από ένα ιδιαίτερο φωνητικό σύστημα, που συσχέτισε με τη σύγχρονη Καταλανική⁸⁴.

Το 1907 η περιφερειακή κυβέρνηση της Καταλονίας, κατευθυνόμενη από τον Prat de la Riba δημιούργησε δύο ιδρύματα, το Ινστιτούτο Καταλανικών Σπουδών και την Επιτροπή των Μουσείων της Βαρκελώνης. Και τα δύο ήταν σημαντικά για την ανάπτυξη της καταλανικής αρχαιολογίας. Η ανασκαφή στο Εμπόριον, εμπορική πόλη Φωκαέων αποικιστών και αρχαιολογική θέση πυρήνας για την τεκμηρίωση του καταλανικού εθνικισμού, ξεκίνησε το 1908 υπό τη διεύθυνση του J. Puig i Cadafalch. Το 1909 οι ανασκαφείς αποκάλυψαν δύο αγάλματα της Αφροδίτης και του Ασκληπιού. Οι Καταλανοί εθνικιστές θεώρησαν και ισχυρίστηκαν ότι τα ευρήματά τους έδιναν στην Καταλονία μια αρχαία ιστορία και, ως εκ τούτου, εγκαινίαζαν την αναγέννηση του καταλανικού έθνους⁸⁵.

Μεταξύ του 1909 και του 1923 η Καταλονία πέτυχε μια πολύ περιορισμένη μορφή αυτοδιαχείρισης. Ο Prat de la Riba ήταν πρόεδρος της καταλανικής κοινότητας έως τον θάνατό του το 1917. Τον διαδέχθηκε ο Puig i Cadafalch, διευθυντής της

⁸² Hobsbawm, E.J. (1994), σ. 151.

⁸³ Prat de la Riba, E. (1978), σ. 84

⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 91.

⁸⁵ d'Ors, E. (1911), σ. 9.

ανασκαφής στο Εμπόριον. Το 1923 η δικτατορία του Primo de Rivera, η πρώτη στην Ισπανία του 20ού αιώνα, σταμάτησε όλες τις ανασκαφές αποκηρύσσοντας ταυτόχρονα την ιδέα της αυτοδιαχείρισης.

Η κύρια μορφή της καταλανικής αρχαιολογίας κατά τη διάρκεια των ετών της δικτατορίας και μεταγενέστερα ήταν ο Pere Bosch Gimpera. Μεταξύ του 1914 και του 1939 οργάνωσε στην Καταλονία την καλύτερη υποδομή για την ισπανική αρχαιολογία. Ήταν επίσης ο δημιουργός της καταλανικής αρχαιολογικής σχολής. Ο Bosch Gimpera παρά τη μεξικανική καταγωγή του ήταν πεπεισμένος καταλανός εθνικιστής. Η διδακτορική διατριβή του, γραμμένη το 1915, σχετιζόταν με τον ιβηρικό πολιτισμό. Όπως στην περίπτωση του Prat de la Riba, αποτελούσε θέμα ειδικού ενδιαφέροντος η τεκμηρίωση του εθνικού παρελθόντος της Καταλονίας. Ο Bosch Gimpera είδε την προϊστορία της ιβηρικής χερσονήσου ως άμεσο πρόδρομο μιας πολυπολιτισμικής Ισπανίας. Η θέση του εκφράστηκε καλύτερα στο έργο του *Εθνολογία της Ιβηρικής Χερσονήσου* το 1932⁸⁶. Επιθυμούσε να συσχετίσει τα αρχαία έθνη (ethnie) με σύγχρονους πολιτισμούς και να δείξει ότι η πολυπολιτισμικότητα της Ισπανίας είχε προϊστορικές ρίζες. Τα ευρήματα του τού επέτρεπαν να στηρίξει μια ομοσπονδιακή δομή του ισπανικού κράτους, στην οποία η Καταλονία θα είχε αυτόνομο *status*⁸⁷.

Ωστόσο, μεταγενέστερα, οι Καταλανοί αρχαιολόγοι δεν μοιράζονται κάποιο μονολιθικό όραμα του παρελθόντος. Οι ορισμένοι μάλιστα κράτησαν περισσότερο ισπανική εθνικιστική θέση. Για παράδειγμα, το 1934 ο Pericot, παρά την έμφαση στην πολιτισμική πολυμορφία της ισπανικής προϊστορίας, υποστήριξε ότι η προϊστορική περίοδος ήταν μια εποχή στην οποία αναμείχθηκαν όλες οι φυλές της ιβηρικής χερσονήσου και η Ισπανία ήκμασε ως κέντρο του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Τα στοιχεία που παρέθεσε για να υποστηρίξει το επιχειρήματά του ήταν η τέχνη των σπηλαίων της ύστερης εποχής του και η δημιουργία του πολιτισμού του Λάγυνου στην Ιβηρική χερσόνησο κατά τη διάρκεια της Εποχής του Χαλκού, ενός πολιτισμού που αργότερα εξαπλώθηκε σε όλη την Ευρώπη⁸⁸. Ο Pericot δεν είδε τη ρωμαϊκή παρουσία στην Ιβηρική χερσόνησο ως ατυχή, όπως ο Prat de la Riba. Αντίθετα, πίστευε ότι η ρωμαϊκή περίοδος ήταν θεμελιώδους σημασίας για την ισπανική ιστορία, δεδομένου ότι μέσω αυτής έφτασε στην Ισπανία ο χριστιανισμός⁸⁹.

⁸⁶ Bosch Gimpera, P. (1932).

⁸⁷ Bosch Gimpera, P. (1937).

⁸⁸ Muller, J., Hinz, M. and Ullrich, M. (2015), σσ. 69-77.

⁸⁹ Pericot (1934), σσ. 14, 18.

Το 1982 η Καταλονία έγινε αυτοδιοίκητη. Τι επίδραση έχει ο καταλανικός εθνικισμός στην αρχαιολογία σήμερα σε μια χώρα στην οποία ο εθνικισμός έχει ισχυρή παρουσία; Σε αντίθεση με ό, τι θα ήταν αναμενόμενο, δεν υπάρχει καμία τάση κατεύθυνσης της έρευνας σε κάποια συγκεκριμένη περίοδο, όπως φαίνεται από τις ετήσιες εκθέσεις του αρμόδιου τμήματος Πολιτισμού. Ο εθνικισμός στην αρχαιολογία επιδεικνύεται με άλλους τρόπους, όπως είναι η καταλανική γλώσσα που χρησιμοποιείται κυρίως για επιστημονικές δημοσιεύσεις. Η Καταλανική χρησιμοποιείται σε τέτοιο βαθμό, ώστε δημοσιεύσεις γραμμένες στην Ισπανική, τα Καστιλιάνικα τα Αγγλικά ή άλλες γλώσσες, μεταφράζονται για να δημοσιευθούν στην Καταλονία. Βέβαια, αυτό το χαρακτηριστικό ακολουθεί τον ισπανικό συρμό, δεδομένου ότι οι ξένες γλώσσες μεταφράζονται στα ισπανικά επιστημονικά περιοδικά⁹⁰.

Οι Καταλανοί πολιτικοί χρησιμοποιούν σπάνια την αρχαιολογία για να νομιμοποιήσουν το καταλανικό έθνος. Παρ' όλα αυτά, καταλανικά σύμβολα όπως το Εμπόριον εξακολουθούν να έχουν καθολική ισχύ. Ένα από τα καλύτερα παραδείγματα ήταν η άφιξη της Ολυμπιακής Φλόγας στο λιμάνι του Εμπορίου σε μια εποχή που υπήρχε μια έντονη συζήτηση στην Ισπανία σχετικά με την προσπάθεια να χρησιμοποιηθούν οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1992 στη Βαρκελώνη ως β'θρο για την καταλανική προπαγάνδα⁹¹.

3. Το Ιαπωνικό παράδειγμα

Για να κατανοήσουμε τη μεταπολεμική ιαπωνική αρχαιολογία και τον ρόλο της στην κατασκευή της ιαπωνικής εθνικής ταυτότητας, πρέπει να ανατρέξουμε στην προπολεμική υπερεθνικιστική ιδεολογία και να αναγνωρίσουμε τον τρόπο με τον οποίο επηρέασε τη μελέτη της ιστορίας και προϊστορίας στην Ιαπωνία πριν από το 1945. Η προπολεμική ιαπωνική εθνικιστική ιδεολογία θεμελιώθηκε στην παραδοχή ότι ο Ιάπωνας αυτοκράτορας ήταν ιερό ον που καταγόταν από τους θεούς. Ατομική Ιάπωνες είχαν σκεφτεί να χρωστάμε την πλήρη υποταγή στον αυτοκράτορα, ένα ενσωματωμένο τον Θεό και τον συμβολικό πατέρα για όλα τα ιαπωνικά θέματα. Οι Ιάπωνες όφειλαν πλήρη υποταγή στον αυτοκράτορα όχι μόνο ως ενσαρκωμένο θεό αλλά και πατέρα όλων των υπηκόων του.

⁹⁰ Βλ. για παράδειγμα Hodder I. (1987), σσ. 11-26.

⁹¹ Hargreaves, J. (2000), σσ. 150-153.

Η δύναμη της προπολεμικής εθνικιστικής ιδεολογίας ήταν τέτοια, που δεν μπορούσε να τεθεί υπό αμφισβήτηση η επίσημη ερμηνεία για την προέλευση της αυτοκρατορικής γραμμής, του ιαπωνικού κράτους και του ιαπωνικού λαού. Αυτές οι ερμηνείες βασίζονταν σε δύο κείμενα, το *Kojiki* και το *Nihon shoki*, γραμμένα τον 7ο και 8ο αιώνα αντίστοιχα και βασίζονταν σε αρχαίους μύθους και θρύλους.

Η αρχαιολογία δεν υπήρχε στην προπολεμική Ιαπωνία. Από τα τέλη του 1860 έως το 1880 οι αρχαιολόγοι προσπάθησαν να συνδέσουν τέχνηρα με συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων προσπαθώντας να ταυτίσουν, για παράδειγμα, την πρώιμη κεραμική Τζομόν με συγκεκριμένες προϊστορικές κοινωνίες (περ. 10,000-300 ΠΚΕ) που κατοικούσαν στο ιαπωνικό αρχιπέλαγος⁹². Καθώς η αυτοκρατορική ιδεολογία εδραιώθηκε περισσότερο κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1890, αυτά τα ερευνητικά ερωτήματα ξεθώριασαν και οι αρχαιολόγοι περιόρισαν τις έρευνές τους στη λεπτομερή περιγραφή και τυπολογική ταξινόμηση των τεχνέργων, χωρίς αναφορά στους ανθρώπους που πιθανώς τα δημιούργησαν. Η πολιτική της λατρείας του προπολεμικού αυτοκράτορα έκανε ιδιαίτερα δύσκολη την ερμηνεία των αρχαιολογικών τεχνέργων, καθώς έπρεπε να αποφευχθούν συγκεκριμένες ερμηνείες που έθεταν σε αμφισβήτηση ιστορικές ερμηνείες βασισμένες σε υποθέσεις για την ιερότητα της αυτοκρατορικής διαδοχής⁹³.

Δεν θα γνωρίσουμε πιθανώς με βεβαιότητα αν οι άνθρωποι που ζούσαν στο ιαπωνικό αρχιπέλαγος κατά τη διάρκεια της περιόδου Κοφούν μοιράζονταν κάποιου είδους εθνοτική ταυτότητα. Ωστόσο, η σημερινή Ιαπωνία είναι ένα από τα λίγα σύγχρονα βιομηχανικά κράτη που δεν αποστασιοποιήθηκε συνειδητά από την εθνικότητα του⁹⁴. Στην Ιαπωνία, όπως και ορισμένα άλλα ασιατικά έθνη ο εθνικισμός και η εθνικότητα συμβαδίζουν.

Μετά την ήττα της Ιαπωνίας το 1945, η εθνικιστική εστίαση μετατοπίστηκε απότομα από τον αυτοκράτορα. Τότε άρχισε η επιστήμη της αρχαιολογίας να συμβάλλει στη δημιουργία μιας νέας ιαπωνικής εθνικής ταυτότητας για άτομα και ομάδες πολύ διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων. Από το 1945 και μετά η αρχαιολογική έρευνα έγινε σημαντικός τρόπος κατασκευής της εθνικής ταυτότητας των Ιαπώνων⁹⁵.

⁹² Ikawa-Smith, F. (1982), σσ. 296-308.

⁹³ Habu, J. and Fawcett, C. (1999), σσ. 587-93.

⁹⁴ Porter, B. (1997), σσ. 93-114.

⁹⁵ Fawcett C. (1996), *Archaeology and Japanese identity*, in Denoon *et al.* (ed.) *Multicultural Japan: Paleolithic to Postmodern*. Cambridge: Cambridge University Press, σσ. 60-80, σ. 74.

Εκλαϊκευμένες παρουσιάσεις του αρχαιολογικού έργου από ειδήμονες και μη πληροφορούν το κοινό τι λένε τα ευρήματα για την προέλευση του ιαπωνικού λαού και την ανάπτυξη του ιαπωνικού κράτους. Αυτή η μεταπολεμική αρχαιολογία είναι εξαιρετικά πολύτιμη, γιατί δημιούργησε μια νέα κατανόηση του παρελθόντος της Ιαπωνίας και μια υπερηφάνεια για τα επιτεύγματα των ανθρώπων που έζησαν στο ιαπωνικό αρχιπέλαγος. Ενθάρρυνε, επίσης, το ιαπωνικό κοινό να εξετάσει τις σημαντικές επιρροές των λαών και του πολιτισμού της ηπειρωτικής Ασίας στην ανάπτυξη της Ιαπωνίας. Από την άλλη, όμως, η αρχαιολογική μαρτυρία χρησιμοποιήθηκε για να ενισχύσει την αίσθηση της ιαπωνικής εθνικής ομοιογένειας και μοναδικότητας.

Ένα από τα καλύτερα μεταπολεμικά παραδείγματα χρήσης της αρχαιολογικής μαρτυρίας για την δημιουργία μιας αίσθησης της ιαπωνικής εθνικής ταυτότητας υπήρξε η δημιουργία της ιστορικής περιοχής Ασούκα Μούρα από την ιαπωνική πολιτική και επιχειρηματική ελίτ. Η περιοχή Ασούκα βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα της Νάρα στην κύρια νήσο Χονσού. Αυτή η μικρή περιοχή, η οποία περιλαμβάνει σήμερα τέσσερα ημιαγροτικά χωριά, είναι γεμάτη αρχαιολογικούς χώρους και ιστορικά μνημεία που χρονολογούνται από το έκτο και έβδομο αιώνα⁹⁶.

Η αρχαιολογική θέση διατηρείται μέσω της ειδικής νομοθεσίας και αναπτύχθηκε ως αρχαιολογικό πάρκο. Θεωρείται η «πατρίδα της ιαπωνικής καρδιάς» από την κυβέρνηση και τους επιχειρηματίες χορηγούς. Asuka Village έχει χρησιμοποιηθεί από τις επιχειρήσεις και την κυβέρνηση ελίτ να συνδέσει τις σύγχρονες Ιάπωνες να το αρχαίο παρελθόν του έθνους τους⁹⁷.

Μετά την ανακάλυψη του τύμβου του 8ου αιώνα Τακαματσουζούκα στην περιοχή Ασούκα, στις αρχές της δεκαετίας 1970, έγινα καθαροί οι δεσμοί ανάμεσα στην πολιτική ελίτ της Ιαπωνίας, της κορεατικής χερσονήσου και της Κίνας⁹⁸ και φυσικά η αρχαιολογία άρχισε να εμφανίζεται συχνά ως θέμα στα πρωτοσέλιδα των ιαπωνικών εθνικών εφημερίδων. Η ανάπτυξη του ιστορικού πάρκου στην περιοχή Ασούκα ήταν σημαντική, επειδή ήταν σαφές παράδειγμα της χρήσης των αρχαιολογικών και τα αρχαίων ιστορικών μνημείων για τον καθορισμό μιας μεταπολεμικής ιαπωνικής εθνικής ταυτότητας⁹⁹.

⁹⁶ Kidder, J.E. (1973), σσ. 24-31.

⁹⁷ Fawcett, C. (1990), σ. 170

⁹⁸ Kidder, J.E. (1972), σσ. 245-251.

⁹⁹ Kohl, Ph. L. and Fawcett, C. (1996), σσ. 242-244.

4. Συνοπτικά

Στο μεγαλύτερο τμήμα του κόσμου η αρχαιολογία έπαιξε και συνεχίζει να παίζει ζωτικό ρόλο στη διαμόρφωση εθνικών ταυτοτήτων. Θα πρέπει ωστόσο να γίνει κατανοητό ότι η ανάπτυξη της αρχαιολογίας ως επιστήμη στον 19^ο αιώνα μπορεί να γίνει κατανοητή μέσω της εθνικής ιστορίας, δηλαδή της ιστορίας που κατευθύνεται προς τη νομιμοποίηση της ύπαρξης ενός έθνους και του δικαιώματός του να δημιουργήσει ανεξάρτητο κράτος. Οι περισσότερες από τις αναγνωρισμένες τοπικές παραδόσεις της αρχαιολογικής έρευνας είναι στην πραγματικότητα *εθνικές* παραδόσεις που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο ιδιαίτερων εθνών-κρατών. Από αυτή την άποψη είναι περισσότερο κατανοητή η αλληλοδιείσδυση μεταξύ αρχαιολογίας και εθνικισμού. Εφόσον οι αρχαίες πηγές είναι πάντα ελλιπείς και πολλά σύγχρονα ή υποψήφια έθνη κράτη στερούνται εντελώς πρώιμων ιστορικών αρχείων, είναι προφανές ότι η αρχαιολογία θα συνεχίσει να διαδραματίζει έναν κρίσιμο και αναπόφευκτο ρόλο στη σφυρηλάτηση των εθνικών συνειδήσεων. Με απλά λόγια, η εθνικιστική αρχαιολογία θα συνεχίσει να ακμάζει, όσο ζούμε σε έναν κόσμο εθνών-κρατών.

Η εγγενής ασάφεια των αρχαιολογικών, ειδικά των προϊστορικών, στοιχείων για την ταυτοποίηση ενός λαού ενισχύει παραδόξως αυτόν τον ρόλο και συνεπώς οι κίνδυνοι από την ανατροπή της φυσικής σχέσης μεταξύ της αρχαιολογίας και του εθνικισμού είναι πάντα παρόντες. Από τη στιγμή που οι αρχαιολόγοι συνήθως πηγαίνουν βαθύτερα στο παρελθόν από τους ιστορικούς, ευρίσκονται διαρκώς υπό το καθεστώς κριτικής εξέτασης. Ο Hobsbawm αξιολόγησε το δικό του επάγγελμα με τη βοήθεια μιας εντυπωσιακής αλληγορίας: «Εμείς οι ιστορικοί είμαστε για τον εθνικισμό ότι και οι καλλιεργητές οπίου στο Πακιστάν για τους ηρωϊνομανείς. Παρέχουμε την απαραίτητη πρώτη ύλη για την αγορά»¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Hobsbawm E.J. (1992), σ. 3.

Κεφάλαιο 4: Η περίπτωση των γλυπτών του Παρθενώνα

1. Εισαγωγή

Υφίσταται δεδομένος ανταγωνισμός ανάμεσα στις χώρες που κατέχουν πολιτιστικά αγαθά άλλων χωρών και τις χώρες που διεκδικούν την επιστροφή τους. Ένας μεγάλος αριθμός αυτών των πολιτιστικών τεχνέργων που βρίσκεται σε μουσεία, επαύλεις, ή είναι κρυμμένα στις ιδιωτικές συλλογές επιχειρηματιών έχουν πολιτικά αμφιλεγόμενο ιστορικό υπόβαθρο. Μεγάλο τμήμα αυτής της πολιτιστικής περιουσίας σήμερα ελέγχεται από μετααποικιακές αντιλήψεις, που τονίζουν την εγγενώς προβληματική φύση της παραμονής τους στην χώρα που βρίσκονται. Οι αξιώσεις της ιδιοκτησίας από αυτόχθονες κοινότητες θέτουν ζητήματα όπως το «δικαίωμα» της ιδιοκτησίας, η ταυτότητα του ιδιοκτήτη, η διάθεση των πολιτιστικών αντικειμένων ως συμβολικό κεφάλαιο στην παγκόσμια οικονομία. Η σύγχρονη νομοθεσία περί ιδιοκτησίας από την πλευρά της αντιτίθεται επίμονα σε αυτές τις αξιώσεις επαναπατρισμού.

Η απάντηση στο ερώτημα ποιός είναι ο ιδιοκτήτης του παρελθόντος, με αυξανόμενη συχνότητα, είναι η χώρα καταγωγής του τεχνέργου. Σημαντικός αριθμός τεχνέργων έχει ήδη επιστραφεί ως απάντηση στην απαίτηση ενός λαού, σε διεθνείς πρωτοβουλίες και στην νομική πίεση, όπως φαίνεται στο παράδειγμα της διεθνούς εκστρατείας του διευθυντή του Ανώτατου Συμβουλίου Αιγυπτιακών Αρχαιοτήτων, υπό την πίεση της οποίας πολλές αρχαιότητες επιστράφηκαν στην Αίγυπτο¹⁰¹.

Τα μαρμάρινα γλυπτά που αφαιρέθηκαν από τον Παρθενώνα στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα, είναι σήμερα ένα από τα γνωστότερα αιτήματα για τον επαναπατρισμό πολιτιστικών αγαθών, που παραμένει έως σήμερα ανεκπλήρωτο.

Εκ πρώτης όψεως, η υπόθεση φαίνεται να είναι κάτι περισσότερο από εθνικιστικό επιχείρημα και για τις δύο πλευρές. Ακόμη και το όνομα «Ελγίνεια» εμμέσως δηλώνει βρετανική ιδιοκτησία. Σε μια προσεκτική εξέταση η διαφορά είναι περιπλοκότερη. Από την άλλη, τα κίνητρα για τον επαναπατρισμό των γλυπτών του Παρθενώνα ίσως δεν είναι καθαρά πολιτισμικά ή εθνικά, αλλά στο βάθος τους οικονομικά. Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι μια αυξανόμενη διαδικασία και τα *Γλυπτά του Παρθενώνα* είναι ήδη σημαντικός πόλος έλξης στο Βρετανικό Μουσείο. Η

¹⁰¹ Kersel, Morag (2004), σ. 41.

κερδοφορία του πολιτιστικού κεφαλαίου, θα μπορούσε πιθανώς να συνεχιστεί στο Νέο Μουσείο Ακροπόλεως, στην περίπτωση του επαναπατρισμού τους.

2. Ιστορικό υπόβαθρο

Η ακρόπολη ήταν ένα κεντρικό χαρακτηριστικό των περισσότερων αρχαίων ελληνικών πόλεων-κρατών. «Δεν υπάρχει άλλη ακρόπολη τόσο επιτυχής όσο η ακρόπολη των Αθηνών που λειτουργούσε ως εστία για τις γύρω αστικές περιοχές. Σε διάφορες χρονικές στιγμές στην αδιάλειπτη πολιτιστική ιστορία των 6.000 χρησίμευσε ως τόπος κατοικίας, φρούριο, ιερό και σύμβολο –ενίοτε ταυτόχρονα»¹⁰². Περί το 600 ΠΚΕ η ακρόπολη ήταν ένα από τα σημαντικότερα θρησκευτικά ιερά και κυριότερα το κέντρο λατρείας της πολιούχου Αθηνάς. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο το 480 ΠΚΕ κατά τη δεύτερη εισβολή των Περσών η ακρόπολη λεηλατήθηκε και κάηκε από τους εισβολείς. Ανάμεσα στα κτήρια που χάθηκαν ήταν ο ναός της Αθηνάς Πολιάδος και ο ναός της Αθηνάς Παρθένου, που ήταν υπό κατασκευή κατά την εποχή της εισβολής.

Ο Περικλής ξαναχτίζοντας την πόλη των Αθηνών, τη μετέτρεψε σε καλλιτεχνικό, πολιτιστικό και πολιτικό κέντρο. Ο Παρθενώνας οικοδομήθηκε μεταξύ του 447 και του 438 ΠΚΕ. Γνωρίζουμε τους αρχιτέκτονες και τα λατομεία εξόρυξης μαρμάρου¹⁰³. Για την κατασκευή του Παρθενώνα και της Ακρόπολης ενεπλάκη μεγάλο εργατικό δυναμικό, χρησιμοποιήθηκαν πολλοί πόροι και ένα τεράστιο ποσό σε χρυσό. Εκτός από τον ρόλο του στην ανάδειξη της θεατρικότητας της πόλης, το έργο διέθετε σαφή πολιτικό συμβολισμό υπενθυμίζοντας την αθηναϊκή στρατιωτική νίκη επί των Περσών¹⁰⁴ και στέλνοντας ξεκάθαρο μήνυμα σε εκείνες τις πόλεις-κράτη που θα ήθελαν να απειλήσουν την αθηναϊκή πολιτική κυριαρχία. Έκτοτε, αλλαγές αιώνων μετέβαλαν σταδιακά το συμβολικό νόημα του Παρθενώνα. Άδειος από τις αρχικές θεότητες και θησαυρούς, ο ναός έγινε χριστιανική εκκλησία, μουσουλμανικό τέμενος και τελικά πυριτιδαποθήκη.

Το 1686 συμμαχικές δυνάμεις υπό τους Ενετούς με τη οικονομική ενίσχυση του παπικού θησαυροφυλακίου ήλθαν σε πολεμική σύρραξη με την οθωμανική αυτοκρατορία. Το 1687 ο Ιταλός στρατηγός Φραντσέσκο Μοροζίνι ήλθε επικεφαλής του στρατού που θα απελευθέρωνε τους Έλληνες από τον τουρκικό ζυγό. Η οθωμανική

¹⁰² Hurwit, J.E. (1999), σ. 4.

¹⁰³ Korres, M. (1995), σσ. 25-50.

¹⁰⁴ Hamilakis, Y. (1999), σ. 305.

φρουρά χρησιμοποίησε την Ακρόπολη ως πλεονεκτικό σημείο απόκρουσης της επίθεσης και της ακόλουθης πολιορκίας και μετέτρεψε τον Παρθενώνα σε αποθήκη πυρομαχικών.

Οπωσδήποτε, οι οχυρώσεις της Ακρόπολης ήταν αμελητέες σε σχέση με τις σύγχρονες πολεμικές πρακτικές και συνεπώς η στρατηγική σημασία της Ακρόπολης ήταν επίσης αμελητέα¹⁰⁵. Ωστόσο, η συμβολική σημασία της ήταν προφανής και ο Μοροζίνι διέταξε τα στρατεύματά του να κυκλώσουν την περιοχή. «Αν και ήταν πλέον μουσουλμανικό τέμενος, ο Παρθενώνας ήταν κάποτε ο καθεδρικός ναός της Αθήνας και οι Τούρκοι, υπερεκτιμώντας τον σεβασμό των Ευρωπαίων για τα ιερά κτήρια και το κλασικό παρελθόν, θεώρησαν πως ο Μοροζίνι δεν θα επιτίθετο»¹⁰⁶.

Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας από τους Ενετούς, όμως, θραύσμα πυροβόλου διαπέρασε την οροφή του Παρθενώνα και χτύπησε την πυρίτιδα, πυροδοτώντας κολοσσιαία έκρηξη που ανατίναξε την οροφή, κατέστρεψε τα δύο τρίτα των παλαιών τοίχων του σηκού και προκάλεσε την κατάρρευση σειράς κιονοστοιχιών που στήριζαν τις μετόπες και τις πλάκες της ζωφόρου. Όχι μόνο επιτέθηκε ο Μοροζίνι, αλλά οι άντρες του πήραν και μερικά λάφυρα της νίκης¹⁰⁷.

Από τον δέκατο έβδομο αιώνα, με την έναρξη του κλασικισμού ως κυρίαρχη ιδεολογία στη Δύση, τα κλασικά μνημεία της Ελλάδας και τη Ρώμης έγιναν εκ νέου το επίκεντρο της ευρωπαϊκής προσοχής. Δυτικοευρωπαίοι ταξίδευαν στην Ελλάδα για να βιώσουν το κλασικό ιδανικό. Αυτό οδήγησε σε ένα σώμα περιηγητικών κειμένων και απομνημονευμάτων, καθώς και σε «συλλογές» τεχνέργων της αρχαιότητας¹⁰⁸. Οι Βρετανοί αναγνώστες εξοικειώθηκαν με τα χαρακτηριστικά και τα γλυπτά του Παρθενώνα από τις περιγραφές και τις απεικονίσεις αρχαιοτήτων της Αθήνας από τους James Stuart και Nicholas Revett. Τα σχέδια στο βιβλίο τους έγιναν πρότυπα για πολλά εντυπωσιακά βρετανικά σπίτια και δημόσια κτήρια¹⁰⁹.

Το 1795, ο Thomas Bruce, έβδομος κόμης του Elgin (γνωστός ως λόρδος Έλγιν), διπλωμάτης καριέρας που είχε διοριστεί στην Κωνσταντινούπολη, ταξίδεψε σε αναζήτηση της κλασικής έμπνευσης. Ο Έλγιν είχε αναλάβει την οικοδόμηση μιας μεγάλης εξοχικής κατοικίας στη Σκωτία, στο Μπρούμχολ. Προσέλαβε έναν πολλά

¹⁰⁵ Hurwit, J.E. (1999), σ. 291.

¹⁰⁶ Hurwit, J.E. (1999), σ. 192.

¹⁰⁷ St. Clair, W. (1998), σ. 57.

¹⁰⁸ Hamilakis, Y. (1999), σ. 306.

¹⁰⁹ Stuart, James and Revett, Nicholas (1762 – 1816), *The Antiquities of Athens*, London: J. Haberkorn. Online έκδοση σε 4εις τόμους στο <http://www.archive.org/>

υποσχόμενο νεαρό αρχιτέκτονα, τον Thomas Harrison, εξαίρετο σχεδιαστή στο ελληνικό στυλ και παθιασμένο θαυμαστή της ελληνικής κλασικής αρχιτεκτονικής. Ο Harrison ενθάρρυνε τον Έλγιν να μεριμνήσει για σχέδια που έπρεπε να γίνουν από τις ελληνικές αρχαιότητες στην Αθήνα και ειδικότερα «να φέρει πίσω γύψινα εκμαγεία σε φυσικό μέγεθος των τεχνέργων που υπήρχαν διάσπαρτα εκείνη την εποχή. Έως τότε δεν αναφέρεται καμία πρόταση για αφαίρεση των πραγματικών τεχνέργων»¹¹⁰.

Ο Λόρδος Έλγιν πλησίασε τον σουλτάνο Σελίμ Γ' τον Νοέμβριο του 1799 για πάρει την άδεια να σχεδιάσει και να κάνει εκμαγεία των αγαλμάτων και των αρχιτεκτονικών στοιχείων της Ακρόπολης. Από αυτό το σημείο και πέρα υπάρχει κενό. Δωροδόκησε τους Οθωμανούς στην Αθήνα; Υπερέβη την εξουσία που του δόθηκε με φερμάνι; Αφαίρεσε γλυπτά ασφαλή στην αρχική τους θέση; Η διάθεσή του για διάσωση εξελίχθηκε σε απληστία; Τα ερωτηματικά ως προς τα κίνητρα δεν απαντώνται πιθανώς, όχι όμως και η δράση του Έλγιν.

Το αρχικό τουρκικό φερμάνι (επίσημη επιστολή από την οθωμανική κυβέρνηση) έχει προ πολλού χαθεί και το υπάρχον αντίγραφο είναι στα Ιταλικά και υπόκειται σε ποικίλες ερμηνείες. Η βασική νομική διαμάχη των μαρμάρων του Παρθενώνα εξαρτάται από την έννοια του δέκατου έβδομου αιώνα της ιταλικής λέξης *qualche*. Συνήθως μεταφράζεται ως «ορισμένα», οπότε μπορεί να διαβαστεί ως «ορισμένα λίθινα τέχνηρα με επιγραφές ή με μορφές». Μπορεί επίσης να μεταφραστεί ως «οποιαδήποτε». Είτε έδωσε είτε όχι το αρχικό φερμάνι στον Έλγιν τέτοιας έκτασης άδεια, οι άνδρες του, με επικεφαλής τον Ιταλό τοπιογράφο Giovanni Battista Lusieri και τον λιγότερο σχολαστικό αιδεσιμότατο Phillip Hunt, ερμήνευσαν προφανώς ελεύθερα το έγγραφο.

Τελικά, το 1801 ο Έλγιν ανέθεσε στον Λουζιέρι να επιβλέψει την αφαίρεση των γλυπτών και τη μεταφορά τους στην Αγγλία, μία επιχείρηση με συνολικό κόστος 70 χιλιάδων λιρών (το υπέρογκο του κόστους γίνεται αντιληπτό από το ότι αντιστοιχούσε σε μισθούς 350 ετών του Λουζιέρι σύμφωνα με το συμβόλαιό του)¹¹¹. Με την υποστήριξη του Έλγιν (ο ίδιος επισκέφθηκε την Αθήνα μόνο δύο φορές και για σύντομο χρονικό διάστημα), ξεκίνησαν αμέσως τη διάλυση της ζωφόρου του Παρθενώνα¹¹².

¹¹⁰ St. Clair, W. (1998), σ. 34.

¹¹¹ Percy, R. (1833), σ. 137.

¹¹² Hurwit, J.E. (1999), σ. 296

Ορισμένοι ερευνητές πιστεύουν ότι οι Οθωμανοί θεωρούσαν νόμιμη οποιαδήποτε αξίωσή τους πάνω στον Παρθενώνα, γιατί ήταν δημόσια περιουσία, την οποία αποκτά το διάδοχο έθνος σε περίπτωση αλλαγής κυριαρχίας¹¹³. Σε μια σειρά άρθρων που βασίζεται σε εκτενή έρευνα στο θέμα του τουρκικού φερμανίου, ο David Rudenstine κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο Έλγιν δεν ζήτησε, ούτε έλαβε την άδεια να αφαιρέσει τα γλυπτά¹¹⁴. Άλλοι ερευνητές επίσης αμφισβήτησαν την οθωμανική αξίωση για την Αθηναϊκή Ακρόπολη¹¹⁵. Έως το τέλος της εκστρατείας του ο Έλγιν αποθησαύρισε ό,τι καλύτερο είχε να προσφέρει η Ακρόπολη.

Ο Έλγιν έφυγε από την Κωνσταντινούπολη τον Ιανουάριο του 1803. Τα γλυπτά κατέληξαν στο τελωνείο του Λονδίνου το 1804, μετά από ένα μακρύ και περιπετειώδες ταξίδι και τα βύθιση πλοίου Μέντωρ, που πραγματοποιούσε τη μία από τις αποστολές γλυπτών, για να ανακαλυφθεί στη συνέχεια από Έλληνες ψαράδες¹¹⁶. Οι υπόλοιπες αποστολές της ζωφόρου του Παρθενώνα παρέμειναν στο τελωνείο επί δύο χρόνια κατά τη διάρκεια της φυλάκισης του Έλγιν από τους Γάλλους, που κατέσχεσαν τα γλυπτά στο δρόμο του για τη Μεγάλη Βρετανία και τον κράτησαν όμηρο ζητώντας τα γλυπτά ως λύτρα για την απελευθέρωσή του.

Ο Έλγιν αρνήθηκε να εγκαταλείψει τα γλυπτά και επιστρέφοντας τελικά άπορος στην Αγγλία. Μην έχοντας πλέον τον τρόπο αλλά και το κίνητρο να επιστρέψει στο Μπρούμχολ, η μόνη επιλογή του ήταν να πουλήσει τα γλυπτά, που τα αποθήκευσε σε ένα υγρό υπόστεγο στο σπίτι του, στο Παρκ Λέιν όπου παρέμειναν επί χρόνια, σαπίζοντας στο υγρό κλίμα του Λονδίνου, ενώ εκείνος προσπαθούσε να βρει αγοραστή.

Περίπου δώδεκα χρόνια αργότερα, το 1816, τα γλυπτά αγοράστηκαν από τη βρετανική κυβέρνηση μέσω πράξης του Κοινοβουλίου. Όταν ο Έλγιν πρόσφερε τα μάρμαρα προς πώληση, διεξήχθη δημόσια συζήτηση για το θέμα, επικεντρωμένη ειδικά στο κατά πόσον είχε εξάγει παράνομα τα γλυπτά, αν καταχράστηκε τη θέση του ως πρεσβευτής για την απόκτηση των γλυπτών και αν προσπαθούσε να πλουτίσει, πουλώντας τη συλλογή¹¹⁷.

Εντέλει, το Κοινοβούλιο αγόρασε τη συλλογή κατόπιν ψηφοφορίας. Είναι ενδιαφέρον ότι τα τριάντα μέλη που κατανήφισαν την πρόταση, θεώρησαν ότι ήταν

¹¹³ O'Connell, D. (1956), σσ. 226-227.

¹¹⁴ Rudenstine, D. (2000), σσ. 43-51, επίσης, (2001), σσ. 1853-83 κ.ά.

¹¹⁵ Eagen, S. (2001), σσ. 407-446.

¹¹⁶ Hamilakis, Y. (1999), σσ. 303-320.

¹¹⁷ St. Clair, W. (1998), σ. 274.

λάθος η αφαίρεση των γλυπτών από την Αθήνα¹¹⁸. Μόλις αγοράστηκαν, τα μάρμαρα μεταφέρθηκαν στο Βρετανικό Μουσείο, όπου χτίστηκε ειδική αίθουσα και όπου παραμένουν έως σήμερα.

Σύμφωνα με τον Richard Prentice τα μουσεία εξυπηρετούν μια ευρύτερη εμπορευματοποίηση του πολιτισμού μέσω της προσπάθειάς τους να πετύχουν το «πραγματικό», το «αυθεντικό»¹¹⁹. Τα περισσότερα από τα γλυπτά του Παρθενώνα βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο, όπου ο επισκέπτης υποτίθεται ότι βιώνει τον «πραγματικό» Παρθενώνα, βλέποντας τα γλυπτά της Πτέρυγας Ντουβήν.

Όπως αποκαλύπτεται σήμερα, περί τα τέλη του 1930 ο Λόρδος Ντουβήν που έδωσε και το όνομά του στην πτέρυγα, έβαλε να ξύσουν τα γλυπτά με συρματόβουρτσες για να τα κάνει ελκυστικότερα¹²⁰. Το Βρετανικό Μουσείο έκρυψε την αναφορά του κρατώντας τα γλυπτά κλειδωμένα για μια δεκαετία, ελπίζοντας ότι δεν θα γίνει αντιληπτή η καταστροφή¹²¹. Το γεγονός απαντά σε επιχειρήματα που έχουν καταγραφεί κατά καιρούς ότι η αφαίρεση των γλυπτών τα διέσωσε από τη μόλυνση και τους πιθανούς σεισμούς. Πέρα από αυτό, όμως, η έκθεση των γλυπτών εκτός του αρχικού εννοιολογικού πλαισίου είναι η καλύτερη λύση; Προφανώς όχι, αν τα μουσεία και οι επισκέπτες τους αναζητούν να αναβιώσουν την αίσθηση του «πραγματικού».

3. Ζητήματα διεκδίκησης

Η διεκδίκηση των γλυπτών του Παρθενώνα από την Ελλάδα και η άρνηση της Βρετανίας να την ικανοποιήσει εγείρει το προφανές ερώτημα. Σε ποιόν θα έπρεπε να ανήκουν τα γλυπτά; Σύμφωνα με τον πολιτικό αναλυτή Christopher Hitchens τα γλυπτά ανήκουν στην παγκοσμιότητα¹²². Την ίδια περίπτωση εκφράζει και ο J. H. Merryman (1985, 1916), ειδικός σε νομικά ζητήματα επαναπατρισμού πολιτισμικών αγαθών, ο οποίος θεωρεί πως «οποιοσδήποτε έχει το ενδιαφέρον της διατήρησης και έκθεσης των Ελγινείων, το θέμα δεν είναι μόνον Ελληνικού και Αγγλικού ενδιαφέροντος. Τα γλυπτά είναι πολιτιστική κληρονομιά όλου του ανθρώπινου γένους».

¹¹⁸ Greenfield, J. (1996), σσ. 59-63.

¹¹⁹ Prentice, R. (2001), σ. 8.

¹²⁰ Βλ. Jamie Wilson and David Hencke (29 November 1999), διαθέσιμο online. Ανάκτηση 03/06/2016.

¹²¹ Andrew Oddy, (2002), σσ. 145–146, Quote: «However, for a short time in the late 1930s copper scrapers were used to remove areas of discolouration from the surface of the Elgin Marbles. New information is presented about this lamentable episode».

¹²² Hitchens, Chr. (2001), σ. 88.

Η ιδέα ότι τα γλυπτά αποτελούν την κληρονομιά όλων των ανθρώπων βασίζεται στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, που ορίζει ότι «πολιτιστικά αγαθά που ανήκουν σε οποιονδήποτε λαό είναι επίσης πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας». Είναι αυτή η αίσθηση της συλλογικής ιδιοκτησίας που αποτελεί τη βάση για την έννοια του πολιτιστικού διεθνισμού αλλά θέτει επίσης το ερώτημα πού και πώς πρέπει να αποθηκεύονται τα πολιτιστικά τέχνηρα, με ποιόν τρόπο να εκτίθενται και να ερμηνεύονται.

Η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε επίσημα την επιστροφή των Γλυπτών σε αρκετές περιπτώσεις. Η πρώτη αίτηση υποβλήθηκε στη βρετανική κυβέρνηση τον Οκτώβριο του 1983 μέσω της διπλωματικής οδού. Η Ελληνίδα Υπουργός Πολιτισμού Μελίνα Μερκούρη ζήτησε από το Βρετανικό Μουσείο να πάρει μια πολιτική απόφαση για την επιστροφή της ζωφόρου του Παρθενώνα στην Αθήνα¹²³. Η προσφυγή έγινε, έτσι ώστε τα Γλυπτά να ενωθούν σε μια μοναδική συλλογή, στο Νέο Μουσείο Ακρόπολης.

Η δικαιολογία που επαναλαμβάνουν διαρκώς οι Βρετανοί, όταν τίθεται θέμα επιστροφής των Γλυπτών του Παρθενώνα, είναι πως οι Έλληνες δεν μπορούν να διεκδικήσουν οποιαδήποτε επιστροφή εξαιτίας του μεγάλου χρόνου που παρήλθε χωρίς αίτημα διεκδίκησης από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους. Η ελληνική ανεξαρτησία επισήμως καθιερώθηκε το 1828 και οι ελληνικές κυβερνήσεις είχαν στη διάθεσή τους 150 χρόνια για να επιδιώξουν τη νόμιμη επιστροφή, κάτι που έπραξαν μόλις το 1983¹²⁴.

Η διεκδίκηση δεν μπορεί να σταθεί σε βρετανικό δικαστήριο όπου το αίτημα έχει περιορισμό των έξι χρόνων. Έως τώρα οι ελληνικές κυβερνήσεις απέφυγαν τη νομική διεκδίκηση με την στενή έννοια, μη διακινδυνεύοντας απόφαση που θα απαγόρευε τη νόμιμη διεκδίκηση. Οι Βρετανοί έκαναν όσα περνούσαν από το χέρι τους για να κρατήσουν τα Γλυπτά στην Αγγλία. Αρνήθηκαν επίσημα αιτήματα από την ελληνική κυβέρνηση, αρνήθηκαν τη διεθνή διαιτησία και επέμειναν σταθερά στην πεποίθηση ότι τα Γλυπτά ανήκουν στη Βρετανία¹²⁵.

Όμως, το εφαρμοστέο δίκαιο στην περίπτωση των Γλυπτών του Παρθενώνα δεν είναι μόνον ένα. Είναι το αγγλικό, το ελληνικό, το τουρκικό, το κοινοτικό και το

¹²³ Wilson, D. (1985), σ. 99

¹²⁴ Merryman, J.H., (1985), σσ. 1880-1923.

¹²⁵ Greenfield, J. (1996), 107.

διεθνές δίκαιο. Το αγγλικό δίκαιο ουσιαστικά είναι δίκαιο του ευθύνοντος για την αφαίρεση, δηλαδή του Έλγιν και ταυτόχρονα δίκαιο του τόπου στον οποίο εκτίθενται τα Γλυπτά. Το ελληνικό δίκαιο σχετίζεται με τη χώρα προέλευσης των Γλυπτών, ενώ το οθωμανικό δίκαιο αντιπροσωπεύει το κράτος κατοχής των μαρμάρων κατά την αφαίρεσή τους. Οι δυσκολίες στην επιλογή εθνικού δικαίου βρίσκονται στις μεγάλες διαφορές του αγγλοσαξονικού και του ρωμαϊκού-γερμανικού δικαίου, αλλά και στην έλλειψη ειδικής νομοθεσίας και στις τρεις χώρες για αντίστοιχα ζητήματα, σε σημείο που μπορεί να υπάρξει αναλογική μόνον εφαρμογή γενικών διατάξεων χωρεί. Όσον αφορά στο κοινοτικό δίκαιο, εφαρμοστική ισχύ έχει η Οδηγία 93/7/ΕΟΚ της 15.03.1993 σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους μέλους και ο Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 της 09.12.1992, σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών.

4. Επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα

Γιατί θα πρέπει να επιστραφούν στην Ελλάδα τα Γλυπτά του Παρθενώνα; Από την οπτική γωνία των Ελλήνων υπάρχουν τέσσερα σημεία που στηρίζουν τη διεκδίκησή τους. Πρώτον, το μνημείο στο οποίο ανήκουν τα γλυπτά βρίσκεται στην Αθήνα. Δεύτερον, στην Αθήνα τα γλυπτά θα μπορούσαν να εκτίθενται στα όρια του αρχαιολογικού χώρου του Παρθενώνα έτσι ώστε ο επισκέπτης να έχει πλήρη εικόνα του ναού ως σύνολο¹²⁶. Τρίτον, η πολιτισμική και ιστορική σημασία των Γλυπτών όπως και η αισθητική τους σημασία τα κάνει σύμβολα εθνικής κληρονομιάς –σύμβολο του ελληνικού κλασικού πολιτισμού στο απόγειό του. Τέταρτον, «τα Γλυπτά αφαιρέθηκαν σε περί ξένης κατοχής όταν ο ελληνικός λαός δεν είχε λόγο επί του θέματος»¹²⁷. Βάσει των παραπάνω επιχειρημάτων τα Γλυπτά αφαιρέθηκαν παράνομα από τον Έλγιν και δεν ανήκαν ποτέ ηθικά και νομικά σε εκείνον ή τη Βρετανία¹²⁸.

Οι Βρετανοί με τη σειρά τους προβάλλουν επίσης τέσσερα επιχειρήματα. Πρώτον, τα Γλυπτά αφαιρέθηκαν νομίμως βάσει νομικού εγγράφου -το φερμάνι του Σουλτάνου. Δεύτερον, η επιστροφή των Γλυπτών στην Ελλάδα θα δημιουργήσει προηγούμενο για την απομάκρυνση μεγάλων συλλογών από διάφορα μεγάλα μουσεία και την επιστροφή τους στον τόπο από τον οποίο αφαιρέθηκαν, περιορίζοντας έτσι το

¹²⁶ Prunty, A. (1984), 1178.

¹²⁷ Greenfield, J. (1996), σ. 83

¹²⁸ Merryman, J.H., (1985), σ. 1897.

ρόλο του μουσείου στην εκπαίδευση. Τρίτον, οι αφαιρέσεις ήταν απαραίτητες για λόγους προστασίας και διατήρησης και αποδείχθηκαν ιδιαίτερα επωφελείς για τη διατήρηση των γλυπτών από 150 χρόνια ρύπανσης υψηλού επιπέδου στην Αθήνα. Τέταρτον, τα μάρμαρα έχουν γίνει αναπόσπαστο τμήμα της βρετανικής πολιτιστικής κληρονομιάς¹²⁹.

Θεωρητικά, ο επαναπατρισμός θα έπρεπε να είναι εύκολη υπόθεση. Τα πολιτιστικά αγαθά είναι πλέον για νομικούς λόγους περιουσιακά στοιχεία. Ο ιδιοκτήτης μπορεί να τα ανακτήσει, με την επιφύλαξη των τυχόν δικαιωμάτων της καλής πίστης των αγοραστών¹³⁰. Πολλές νομικές αναλύσεις της συγκεκριμένης περίπτωσης καταλήγουν σε δύο θέσεις. Πρώτον, τα Γλυπτά αφαιρέθηκαν παράνομα από τον Έλγιν και ποτέ δεν ανήκαν στη Βρετανία νομικά ή ηθικά. Δεύτερον, ακόμη και αν είναι βρετανική ιδιοκτησία, ηθικά θα έπρεπε να επιστραφούν στην Ελλάδα. Το ερώτημα που προβάλλει είναι γιατί οι δύο χώρες θέλουν τα Γλυπτά στην πραγματικότητα, αν παραβλέψουμε τα ηθικά και νομικά επιχειρήματα που προβάλλονται εκατέρωθεν.

5. Τα θεμελιώδη αίτια της αντιδικίας

Σε ένα άρθρο του 1999 για τα Γλυπτά του Παρθενώνα, ο Γιάννης Χαμηλάκης, Έλληνας αρχαιολόγος που ζει στη Βρετανία, αναφέρει, «σε όλη την ιστορία τα Γλυπτά του Παρθενώνα ξεχώρισαν και ταυτόχρονα εμπορευματοποιήθηκαν». Αναφέρονται ως συμβολικό κεφάλαιο, κάτι που μπορεί να ανταλλαγεί με οικονομικό κεφάλαιο ή εθνικό κέρδος¹³¹.

Τοποθετώντας τα Γλυπτά στον ορισμό του Bourdieu για το συμβολικό κεφάλαιο, βλέπουμε ότι αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης για το συμβολικό κεφάλαιο (ελληνική υπερηφάνεια και εθνικισμός), που στη συνέχεια μετατρέπεται πάλι σε οικονομικό κεφάλαιο στο Νέο Μουσείο της Ακρόπολης. Ως συμβολικό κεφάλαιο, επομένως, τα Γλυπτά συνιστούν πόρο, του οποίου η αξία προέρχεται από τη δυνατότητά του να κινητοποιεί σύμβολα και συμβολικούς πόρους ενός πολιτισμού¹³².

¹²⁹ Reppas, M. J. (1999), σσ. 911-84.

¹³⁰ Merryman J.H., (1985), σ. 1889.

¹³¹ Hamilakis, Y. and Yalouri, E. (1996), σσ. 117-29.

¹³² Bourdieu P. (1990), σ. 118.

Η Ελλάδα ζητά τα Γλυπτά υπό το πρόσχημα του εθνικισμού, ωστόσο τα κίνητρά της θα μπορούσαν να είναι και οικονομικά, εξαιτίας της υψηλής απήχησης τους στο παγκόσμιο κοινό. Στο αίτημά της για τον επαναπατρισμό των Γλυπτών για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, η Ελλάδα συσχέτισε το συμβολικό της κεφάλαιο με πιθανό εθνικό κέρδος. Εκτός των παλινδρομήσεων και των αλληπάλληλων τραγικών λαθών των ελληνικών κυβερνήσεων και των εκάστοτε υπουργών πολιτισμού δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το Νέο Μουσείο Ακροπόλεως, ο φυσικός τελικός αποδέκτης των Γλυπτών είναι παντελώς αποκομμένος από τον εθνικό ιστό των μουσείων και λειτουργεί με ιδιωτικοοικονομικά – εμπορευματικά κριτήρια¹³³

Όσον αφορά στην αρχική τους σύλληψη και δημιουργία τα Γλυπτά λειτούργησαν στο πλαίσιο του ανταγωνισμού και της εξουσίας ανάμεσα στην Αθήνα, άλλες κλασικές ελληνικές πόλεις-κράτη και τους Πέρσες¹³⁴. Ο Παρθενώνας είναι πολιτικό μνημείο ένδοξου παρελθόντος. Σήμερα βλέπουμε μια σταδιακή μετάβασή του από πολιτικό μέσο σε εμπόρευμα μέσα από μια σειρά ανταλλαγών. Κατά τον δέκατο όγδοο και δέκατο ένατο αιώνα, ένα τμήμα του μνημείου αφαιρέθηκε ως μέρος της ευρύτερης πολιτικής συναλλαγής μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και άλλων παγκόσμιων δυνάμεων, συμπεριλαμβανομένης της Βρετανίας και της Γαλλίας.

Η προσπάθεια των Γάλλων να αποκτήσουν τα γλυπτά του Παρθενώνα και η πώλησή τους στο βρετανικό δημόσιο με κοινοβουλευτική πράξη υποδεικνύει μεν τη διαχρονική πολιτική χρήση των Γλυπτών αλλά υποδεικνύει επίσης την εξέλιξή τους σε εμπορευματικό αγαθό που μπορεί να αγοραστεί και να πωληθεί. Σήμερα είναι αναμφίβολα σύμβολα της δόξας της κλασικής εποχής, του σπόρου της δυτικής δημοκρατίας, αλλά είναι επίσης εμπορευματικά αγαθά που καταναλώνονται από ένα παγκόσμιο κοινό. Εδώ χρειάζεται να αναφερθεί ότι δεν ήταν μόνον ο Έλγιν που ενήργησε με παρόμοιο τρόπο για τα Γλυπτά του Παρθενώνα. Το 1785 ο Γάλλος περιηγητής και διπλωμάτης Marie Gabriel Auguste de Choiseul-Gouffier αφαίρεσε, ανάμεσα στις άλλες αρχαιότητες της Αττικής- γλυπτό από την ανατολική ζωφόρο και μια μετώπη από τη νότια πλευρά του κτηρίου. Χαρακτηριστική είναι η άποψη πως: «εάν όλα είχαν πάει καλά, τα μάρμαρα του Παρθενώνα ... δεν θα ήταν στο Βρετανικό Μουσείο αλλά στο Μουσείο του Λούβρου»¹³⁵.

¹³³ Τραγγανίδας, Γρ. (2014), διαθέσιμο online. Ανάκτηση 06/06/2016

¹³⁴ Hamilakis, Y. (1999), σσ. 313.

¹³⁵ Evans, J. A. (2001), σ. 214.

Συμβολίζουν τα Γλυπτά του Παρθενώνα τη δημοκρατία και το κλασικό ιδανικό ή μήπως αντιπροσωπεύουν κάτι περισσότερο; Ο Χαμηλάκης προτείνει ότι «το όλο θέμα αντιπροσωπεύει τις ευρύτερες διαπραγματεύσεις του ελληνικού έθνους στην παγκόσμια σημερινή πολιτική αρένα, λειτουργεί ως μεταφορά στην προσπάθεια της Ελλάδας να ξεφύγει από την περιθωριοποίηση και για να υπενθυμίσει στη Δύση το ‘χρέος’ της στην ελληνική κληρονομιά»¹³⁶.

6. Συμπερασματικά

Η αναγκαιότητα επιστροφής των γλυπτών του Παρθενώνα στην Ελλάδα επιβεβαιώθηκε και από την επίσημη θέση της εκπροσώπου της UNESCO, βάσει της αρχής της διατήρησης της ακεραιότητας των μνημείων της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς¹³⁷. Κατά καιρούς υπήρξαν διάφορες προτάσεις από ουδέτερους παρατηρητές, με στόχο την εξεύρεση μιας λύσης στη διαφωνία Ελλάδας και Βρετανικού Μουσείου επί του ζητήματος της επιστροφής των κλεμμένων γλυπτών¹³⁸. Ωστόσο, σε ανακοίνωσή του το Βρετανικό Μουσείο τον Απρίλιο του 2007 δήλωσε ότι δεν προτίθεται να παραχωρήσει την κυριότητα των Γλυπτών του Παρθενώνα σε ελληνικό μουσείο. Νεότερη ανακοίνωση του Βρετανικού Μουσείου (2009) ανέφερε πως, με την ευκαιρία των εγκαινίων του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, θα ήταν διατεθειμένο να δανείσει τα Γλυπτά, αρκεί η ελληνική κυβέρνηση να αναγνωρίσει το δικαίωμα ιδιοκτησίας τους στο Μουσείο, κάτι που απορρίφθηκε από την ελληνική πλευρά. Το 2014, η ΟΥΝΕΣΚΟ πρότεινε να διαμεσολαβήσει για την επίλυση του θέματος, αλλά η πρόταση αυτή απορρίφθηκε αργότερα από το Ηνωμένο Βασίλειο¹³⁹.

Ο John Merryman αναφέρει πως, «αν το ζήτημα επρόκειτο να επιλυθεί στη βάση της άμεσης ηθικής έκκλησης, τα Γλυπτά θα έπρεπε να επιστρέψουν στην Ελλάδα αύριο»¹⁴⁰. Προέρχονται από την Ελλάδα και εκεί πρέπει να επιστραφούν ως πρωταρχικό σύμβολο του ελληνικού εθνικισμού. Για τον Γιάννη Χαμηλάκη «Η αξία τους πηγάζει όχι μόνο από την προέλευση και την σχέση τους με τον Παρθενώνα και

¹³⁶ Hamilakis, Y. (1999), σσ. 313.

¹³⁷ Διεθνής Συνάντηση «ΠΑΡΘΕΝΩΝΑΣ: Η Ακεραιότητα ενός Μνημείου-Συμβόλου - Ο Ρόλος των Πολιτών». *ΤΟ ΒΗΜΑ*. Διαθέσιμο online. Ανάκτηση στις 27/05/2016.

¹³⁸ Βλ για παράδειγμα. Aspden, Peter (29.11.2008), A manifesto for the Parthenon Marbles, *Financial Times* Διαθέσιμο online. Ανάκτηση στις 27/05/2016.

¹³⁹ «UNESCO Letter to British Government for the return of Parthenon's Marbles». *UNESCO*.

Διαθέσιμο online. Ανάκτηση στις 27/05/2016.

¹⁴⁰ Merryman, J. H. (1983), σ. 759.

την τεράστια συμβολική αξία του, αλλά και από την πρόσθετη αξία τους ως επίδικο εμπόρευμα, με τη συμμετοχή μιας από τις πολιτικές και οικονομικές υπερδυνάμεις»¹⁴¹. Η αφαίρεση των γλυπτών από τον Έλγιν αδιαμφισβήτητα στέρησε από την Ελλάδα ένα σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς της. Την ίδια στιγμή η θέση των γλυπτών στο Βρετανικό Μουσείο αναμφισβήτητα αύξησε την αξία τους ως διεθνές πολιτιστικό εμπόρευμα.

Αν η Βρετανία ενδώσει στην ελληνική υπόμνηση και επιστρέψει τα γλυπτά του Παρθενώνα στην Ελλάδα, είναι πολύ πιθανό να δημιουργήσει προηγούμενο που αναπόφευκτα θα αξιοποιηθεί και από άλλες χώρες, με αποτέλεσμα την αποδυνάμωση όχι μόνο του Βρετανικού Μουσείου, αλλά και όλων των μεγάλων δυτικών μουσείων χωρών που πλούτισαν τις συλλογές τους ως αποικιοκρατικές δυνάμεις. Αν οι υποχωρήσουν οι Έλληνες και αποδεχθούν «δάνειο» της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, συναινούν σε χιλιάδες χρόνια αποικιοκρατίας και θέτουν τις βάσεις για τη συνεχιζόμενη κατάχρηση και υφαρπαγή πολιτιστικών αγαθών από έθνη που τελούν υπό κατάληψη, όπως έδειξε τα πρόσφατο παράδειγμα του Ιράκ. Δεν υπάρχει εύκολη απάντηση στη συζήτηση γύρω από την «ιδιοκτησία» των Γλυπτών, χωρίς ευρύτερη έρευνα γύρω από ζητήματα της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς και σθεναρές πολιτικές αποφάσεις.

¹⁴¹ Hamilakis, Y. (1999), σσ. 313

Βιβλιογραφία

Anderson B., (1983), *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of nationalism*, London: Verso.

Anthony, D. W. (2007), *The Horse, The Wheel And Language. How Bronze-Age Riders From the Eurasian Steppes Shaped The Modern World*. Princeton: Princeton University Press.

Barstad, H., (1996), *The Myth of the Empty Land: A Study in the History and Archaeology of Judah during the 'Exilic' Period*, Oslo: Scandinavian University Press.

Bell, Imogen (ed). (2003), *Central and South-Eastern Europe*. Oxford: Routledge.

Bender, Barbara (1998) *Stonehenge: Making Space*. Oxford: Berg.

Bodenstein, Felicity (2011) National Museums in Portugal. In Peter Aronsson & Gabriella Elgenius (eds) *Building National Museums in Europe 1750-2010. Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011*. Linköping University Electronic Press, σσ. 689-712.

Bollmus Reinhard, (2007) Amt Rosenberg. In: W. Benz (ed.): *Enzyklopädie des Nationalsozialismus*. 5., aktualisierte und erweiterte Aufl., dtv, Stuttgart, σσ. 400-402.

Bourdieu, Pierre. (1990), *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity.

Bosch Gimpera, P. (1932) *Etnologia de la Peninsula Iberica*. Barcelona: Alpha.

Bosch Gimpera, P. (1937), «Espana». *Conferencia dada por Pedro Bosch Gimpera, rector de la Universidad de Barcelona*. Valencia: Anales de la Universidad de Valencia.

Bryant, Edwin (2001), *The Quest for the Origins of Vedic Culture*. Oxford: Oxford University Press.

Calhoun R., (1997). *Nationalism*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Casteneda, Quetzil E. (1996), *In the Museum of Maya Culture: Touring Chichen Itza*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Chippendale, Christopher (1983), *Stonehenge Complete*. Thames and Hudson, London.

Cirujano Marin, P., T., Planes, E. and Garzon J.S.P. (1985), *Historiografia y nacionalismo espatiol /834-/868* Madrid: Centro de Estudios Historicos, Consejo Superior de Investigaciones Cientificas.

Cook, M. (2014) *Ancient Religions, Modern Politics: The Islamic Case in Comparative Perspective*, Princeton: Princeton University Press.

Darvill, Timothy (2002), *The Concise Oxford Dictionary of Archaeology*. Oxford: Oxford University Press.

d'Ors, E. (1911), Introduccio al cicle de conferencies d'Educacio civil. *Revista Anyal*, 7 σσ. 7-12.

Eban, Solomon (1984) *Heritage Civilization and the Jews*, Ontario: Summit Books.

Edelman, M. (1964), *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana: University of Illinois Press.

Elon, A. (1971). *The Israelis: Founders and Sons*. New York: Hold, Rinehart and Winston.

El-Haj, N. A. (2002), *Facts on the Ground: Archaeological Practice and Territorial Self-Fashioning in Israeli Society*, Chicago: University of Chicago Press, σσ. 99-105.

Fawcett, C. (1990), *A study of the socio-political context of Japanese archaeology*. Ph.D dissertation, Department of Anthropology, McGill University.

Fawcett, C. (1996), Archaeology and Japanese identity, in Denoon *et al.* (ed.) *Multicultural Japan: Paleolithic to Postmodern*. Cambridge: Cambridge University Press, σσ. 60-80.

Galind, Carmen and Magdalena Galindo (2002) *Mexico City Historic Center*. Mexico City: Ediciones Nueva Guia.

Greenfield, Janette. (1996), *The Return of Cultural Treasurers*. Cambridge: Cambridge University Press.

Haase D. (2008), *The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales: Q-Z*, Santa Barbara, California: Greenwood Publishing Group.

Halle, Uta, Mahsarski, Dirk (2013), Forschungsstrukturen, in *Focke-Museum, Bremen, Graben für Germanien - Archäologie unterm Hakenkreuz*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, σσ. 57–64.

Hargreaves, John, (2000), *Freedom for Catalonia?: Catalan Nationalism, Spanish Identity and the Barcelona Olympic Games*, Cambridge: Cambridge University Press.

Harke, Heinrich (1991), *All Quiet on the Western Front? Paradigms, Methods and Approaches in West German Archaeology*. In Ian Hodder (ed) *Archaeological Theory in Europe: The Last Three Decades*, London: Routledge. σσ. 187-222.

Hermann R. K., Brewer M. B., (2004), *Identities and Institutions: Becoming European in the EU*, in Hermann R. K., Risse T., Brewer M. B. (eds), *Transnational Identities. Becoming European in the EU*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.

Hitchens Chr. (2001), «Antiquities: International Cultural Property?» In Michael Janeway and András Szántó (eds), *Who Owns Culture? Cultural Property and Patrimony Disputes in an Age without Borders*, New York: National Arts Journalism Program.

Hitchins, Keith (1979), «AustriaHungary Rumania and the Nationality Problem» In Keith Hitchins (ed) *Rumanian studies. An international annual of the humanities and social sciences*, Vol. 4. 1976-1979, Brill Archive, σσ. 75-127.

Hobsbawm, E.J. (1983), *Introduction: Inventing Traditions*. In Hobsbawm, E. and T. Ranger (eds.) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hobsbawm, Eric (1994), *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*. (μτφ. Χρυσ. Νάντρις), Αθήνα: Καρδαμίτσας.

Hodder, Ian (2004), *Archaeological Theory in Europe: The Last Three Decades* Oxford: Routledge.

Hurwit, Jeffrey M. (1999), *The Athenian Acropolis: History, Mythology, and Archaeology from the Neolithic Era to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press.

Isakovic, A. (1988), «Uvodna rec.» In M. Garasanin (ed) *Iliri i Albanci*, σσ. 5-6. Belgrade: Srpska Akademija Nauka i Umetnosti.

Kedourie, E. (1979), *Nationalism*. London: Hutchinson.

Kersel, Morag, (2004), «The Politics of Playing Fair, or, Who's Losing Their Marbles» στο Yorke Rowan, Uzi Baram (eds) *Marketing Heritage: Archaeology and the Consumption of the Past*, Langham: Altamira Press.

Kohl, Philip L. and Fawcett, Clare (eds), (1996), *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology*, (New Directions in Archaeology Series), Cambridge: Cambridge University Press.

Korres, M. (1995), *From Pentelicon to the Parthenon*, Athens: Melissa.

Κουκουζέλη Αλ. *et al.* (2003). *Αρχαιολογία στον Ελληνικό Χώρο*, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Miclea, I. and Florescu, R. (1980), *Geto-Dacii: Strdmosii Romdnilor, Vestigii milenare de culturd ssi arta*. Bucharest: Editura Meridiane.

McDougall, W. (1973) *The Group Mind*. USA: Arno Press.

McGuire, Randall H. (1988) Dialogues with the Dead, Ideology and the Cemetery. In Leone. M. P. and P. B. Potter Jr. (eds), *The Recovery of Meaning, Historical Archaeology in the Eastern United States*, Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press, σσ.435-480.

McGuire, Randall H. (2008) *Archaeology as Political Action*, Berkeley: University of California Press.

McNiven, Ian, and Lynette Russell (2005), *Appropriated Pasts: Indigenous Peoples and the Colonial Culture of Archaeology*. Lanham: AltaMira Press.

Meskel, Lynn (2002), *Archaeology Under Fire: Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, Oxford: Routledge.

Moran, M. and F. Checa (1985), *El Coleccionismo en Espana*. Madrid: Ed. Catedra.

Muller, Johannes, Hinz, Martin and Ullrich, Markus, (2015) «Bell Beakers - chronology, innovation and memory: a multivariate approach», in Maria Pilar Prieto Martinez and Laure Salanova (eds), *The Bell Beaker Transition in Europe: Mobility and local evolution during the 3rd millennium BC*, Oxford: Oxbow,

O'Connell, Daniel, (1956), *The Law of State Succession*, Cambridge: Cambridge University Press.

Paço, Afonso do. (1970), *Trabalhos de arqueologia de Afonso do Paço (1929-1968)*, Lisboa: Associação dos Arqueólogos Portugueses.

Percy, Reuben, (1833), *The Mirror of Literature, Amusement, and Instruction*. London: J. Limbird.

Porter, B. (1997), Concepts of nationalism in history, in Van Horne (ed.) *Global convulsions: Race, ethnicity. and nationalism at the end of the twentieth century*. NY: State University of New York, σσ.93-114.

Prat de la Riba, E. (1978) (1906 1^η εκδ.), *La nacionalitat catalana*. Barcelona: Edicions 62 i Caixa de Pensions.

Rodriguez Hidalgo, J. M. Sinopsis historiografica del anfiteatro de Italica, in J. Arce and R. Olmos (eds), *Historiografia de la arqueologia y de la historia antigua en Espafia (Siglos XVIII-XX)*, Madrid σσ. 91-94.

Rodriguez Morales, A., Escobar Perez, B. and Garcia Vargas, E. (1988) Historiografia de la estatuaría de Italica, in J. Arce and R. Olmos (eds), *Congreso Int. de Historiografia de la Arqueologia y de la Historia Antigua en Espana (Siglos XVIII-XX)*. Madrid, σσ. 95-98.

Rothfels, Hans, (1965), Die Geschichtswissenschaft in den Dreissger Jahren. In *Deutsches Geistesleben und Nationalsozialismus*, edited by Andreas Flitner, σσ. 90-107. Tubingen: Rainer Wunderlich Verlag.

St. Clair, William, (1998), *Lord Elgin and the Marbles*. 3d rev. ed. London: Oxford University Press.

Sayyid Shahabuddin Abdur Rahman, (1987). *Babri Masjid*, Azamgarh: Darul Musannifin Shibli Academy.

Silberman, Neal Asher, (1993), *A Prophet from amongst You: The Life of Yigael Yadin: Soldier, Scholar, and Mythmaker of Modern Israel*. Boston: Addison Wesley.

Stipčević, A. (1977). *The Illyrians: History and Culture*, NJ: Noyes Press.

Tilley, Christopher, (1989), Archaeology as Socio-political Action in the Present. In Pinsky, V. and A. Wylie (eds) *Critical Traditions in Contemporary Archaeology: Essays in the Philosophy, History and Socio-politics of Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press, σσ. 104-116.

Wallach, Janet, (1999), *Desert Queen: The Extraordinary Life of Gertrude Bell: Adventurer, Adviser to Kings, Ally of Lawrence of Arabia*. New York: Anchor Books.

Wilkes, J. J. (1992). *The Illyrians*. Oxford: Blackwell.

Wilson, Jeremy, (1989), *Lawrence of Arabia: The Authorized Bibliography*. London: N. Helari.

Wilson, D. (1985), «Return and Restitution: A Museum Perspective». In McBryde, I. (ed) *Who Owns the Past?* 99-106. New York: Oxford University Press.

Επιστημονικός περιοδικός τύπος

Arnold, Bettina (1992), «The past as propaganda: How Hitler's archaeologists distorted European prehistory to justify racist and territorial goals», *Archaeology* July/Aug, σσ. 30-37.

Bayard, D. (1978), «15 Jahre "New Archaeology": Eine Kritische Bersicht», *Saeculum* 29, σσ. 69-106.

Blenkinsopp J. (2002), «The Bible, Archaeology and Politics; or The Empty Land Revisited», *Journal for the Study of the Old Testament*, 27, σσ. 169-187.

Chippendale, Christopher, (1986), «Stoned Henge: Events and Issues at the Summer Solstice», *World Archaeology*, 18(1), σσ. 38-58.

Eagen, S. (2001), «Comment: Preserving Cultural Property: Our Public Duty: A Look at How and Why We Must Create International Laws That Support International Action», *Pace International Law Review*, σσ. 407-446.

Eggert, Manfred K.H. (1978), «Prahistorische Archaologie und Ethnologie: Studien zur amerikanischen New Archaeology». *Praehistorische Zeitschrift*, 53, σσ. 6-164.

Evans, James Allan. (2001), «The Parthenon marbles -past and future», *Contemporary Review*, (vol. 279) 1629, σ. 214.

Goldberg, Steven, (2006), «Kennewick Man and the Meaning of Life», *Georgetown Public Law and Legal Theory*, Research Paper No. 939598.

Habu, Juncoo and Fawcett, Clare, (1999), «Jomon archaeology and the representation of Japanese origins», *Antiquity*, 73, σσ. 587-93.

Hamilakis, Yannis, (1999), «Stories from Exile: Fragments from the Cultural Biography of the Parthenon (or "Elgin") Marbles». *World Archaeology* 31(2), σσ. 303–20.

Hamilakis, Yannis, and Yalouri, Eleana, (1996), «Antiquities as Symbolic Capital in Modern Greek Society». *Antiquity*, 70, σσ. 117–29.

Harke, Heinrich, (1989). «The Unkel Symposia: The Beginnings of a Debate in West German Archaeology?», *Current Archaeology*, 30, σσ. 406-410.

Hobsbawm, E.J. (1992), «Ethnicity and Nationalism in Europe Today», *Anthropology Today*, 8(1) σσ. 3-13.

Hodder I. (1987), «La arqueologia en la era postmoderna», *Trabajos de Prehistoria* 44, σσ. 11-26.

Ikawa-Smith, Fumiko, (1982), «Co-traditions in Japanese Archaeology», *World Archaeology* 13(3) σσ. 296-308.

Jones, W. R. (1971), «The Image of the Barbarian in Medieval Europe», *Comparative Studies in Society and History*, 13, σσ. 376-407.

Kidder, Edward J. (1972), «The Newly Discovered Takamatsuzuka Tomb», *Monumenta Nipponica*, (27)3, σσ. 245-251.

Kidder, Edward J. (1973), «Asuka and the Takamatsuzuka Tomb», *Archaeology* 26(1), σσ. 24-31.

Kohl Ph. L. (1998), «Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past», *Annual Review of Anthropology*, vol. 27, 223-246.

Martins, A.C., (2010), «Iberian Crossroads: Archaeology and Dictatorships», *Bulletin of the History of Archaeology*, 20(2), σσ. 21–31.

Merryman, J. H. (1983), «International Art law: From Cultural Nationalism to a Common Cultural Heritage», *Journal of International Law and Politics*, 15, σσ. 757-93.

Merryman, J.H. (1985), «Thinking about the Elgin Marbles», *Michigan Law Review* 83, σσ. 1880-1923.

Meskill, Lynn (2002), «The Intersections of Identity and Politics in Archaeology». *Annual Review of Anthropology*, (31) σσ. 279–301.

Oddy, Andrew (2002), «The Conservation of Marble Sculptures in the British Museum before 1975», *Studies in Conservation*, vol. 47, no.3, σσ. 145–146.

Prunty, Anne. (1984), «Toward Establishing an International Tribunal for the Settlement of Cultural Property Disputes: How to Keep Greece from Losing Its Marbles», *Georgetown Law Review*, 72, σσ. 1155-75.

Reppas, Michael J. (1999), «The Deflowering of the Parthenon: A Legal and Moral Analysis on Why the ‘Elgin Marbles’ Must Be Returned to Greece. Fordham Intellectual Property». *Media and Entertainment Law Journal*, 9, σσ. 911–84.

Rudenstine, David. (2000). «Did Elgin Cheat at Marbles?», *Nation*, May 29, σσ. 43–51.

Rudenstine, David. (2001). «A Tale of Three Documents: Lord Elgin and the Missing, Historic 1801 Ottoman Document». *Cardozo Law Review* 22, σσ. 1853-83.

Sakellariadi, Anastasia, (2007), «Antiquity, Archaeology and National Identity in 20th Century Greece», Benaki Museum, Athens, Greece, 10–12 January 2007, *Public Archaeology*, (6)3, σσ. 188-192.

Seligman, C.G. (1924). «Presidential Address. Anthropology and Psychology: A Study of Some Points of Contact», *Journal of the Royal Anthropological Institute*. 54, (Jan.-June) σ. 30.

Διαδίκτυο

Aspden, Peter (29.11.2008), A manifesto for the Parthenon Marbles, *Financial Times* Διαθέσιμο στο:

http://www.minpress.gr/minpress/en/index/information/greece-world-2/world_media-highlights_2008/world_media-acropolis_archive.htm Ανάκτηση στις 27/05/2016.

BBC News, (6 December 2012) Timeline: Ayodhya holy site crisis. Ανάκτηση 11.04.2016. Διαθέσιμο στο: <http://www.bbc.com/news/world-south-asia-11436552>

BBC News Science/Nature (8 January 2004) When archaeology gets bent. Ανάκτηση 11.04.2016. Διαθέσιμο στο:

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/3372117.stm>

C. Suetonius Tranquillus, *The Lives of the Twelve Caesars*, (1914) Loeb Classical Library, University of Chicago online version. Διαθέσιμο στο

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars/Nero*.html

Coon, Carleton (1939). *The Races of Europe*. The Macmillan Company. Κεφ. XII, Τμήμα 14. Online version. Διαθέσιμο στο

<https://archive.org/details/racesofeurope031695mbp>

Διεθνής Συνάντηση «ΠΑΡΘΕΝΩΝΑΣ: Η Ακεραιότητα ενός Μνημείου-Συμβόλου - Ο Ρόλος των Πολιτών». *ΤΟ ΒΗΜΑ*. Διαθέσιμο online στο:

<http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=610068> Ανάκτηση στις 27/05/2016

Günther, Hans F. K. (1927). *The Racial Elements of European History*. Methuen. Κεφ. 8, Μέρος 1ο. Online version. Διαθέσιμο στο

<http://www.theapricity.com/earlson/reeh/>

Jamie Wilson and David Hencke (29 November 1999) Elgin Marbles 'cover-up' by museum, *The Guardian*, διαθέσιμο online στο:

<https://www.theguardian.com/uk/1999/nov/29/jamiewilson.davidhencke>.

Ανάκτηση 03/06/2016 .

Κωτούλας, Ι., Ο αφοκεντρισμός και η παραποίηση της ελληνικής ιστορίας, στο *Archive*, 21.03.2005. Διαθέσιμο στο: <http://archive.gr/news.php?readmore=127>

Madison Grant, (1916). *The Passing of the Great Race*. Μέρος 2ο, Κεφ. 11 και Μέρος 2ο, Κεφ 5, online version. Διαθέσιμο στο

https://archive.org/stream/passingofgreatra00granuoft/passingofgreatra00granuoft_djvu.txt

Νοέ, Paula (1991), *SIPA, ed., Monumento pré-histórico no Casal do Zambujal/Castro do Zambujal (v.PT031113130010)* (in Portuguese), Lisbon, Portugal: SIPA –Sistema de Informação para o Património Arquitectónico, online version. Διαθέσιμο στο

http://www.monumentos.pt/Site/APP_PagesUser/SIPA.aspx?id=6349

Prasannan R. (7 September 2003). Layers of truth. *The Week*. Διαθέσιμο στο: <http://web.archive.org/web/20050323101829/http://www.the-week.com/23sep07/events1.htm>

Romey, Kristin M. (2000) Jerusalem's Temple Mount Flap, *Archaeology* (53)2. Διαθέσιμο στο: <http://archive.archaeology.org/0003/newsbriefs/flap.html>

Τραγγανίδας, Γρηγόρης (2014), Γλυπτά Παρθενώνα – Νέο Μουσείο Ακρόπολης: «Εθνικοί στόχοι», «εθνικά σύμβολα»... και τραπεζάκια έξω, *Το Περιοδικό*, διαθέσιμο online στο:

<http://www.toperiodiko.gr/%CE%B3%CE%BB%CF%85%CF%80%CF%84%CE%AC-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B8%CE%B5%CE%BD%CF%8E%CE%BD%CE%B1-%CE%BD%CE%AD%CE%BF-%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CE%B1%CE%BA%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF/#.V2LfQ6L2F0w>,

Ανάκτηση 06/06/2016

«UNESCO Letter to British Government for the return of Parthenon's Marbles». *UNESCO*. Διαθέσιμο online στο:

<http://www.ie mc-unesco.org/unesco-letter-to-british-government-for-the-return-of-parthenons-marbles/> . Ανάκτηση στις 27/05/2016